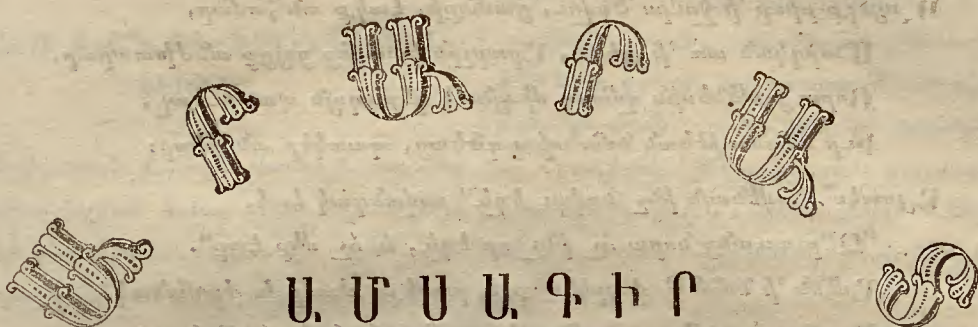

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Գ. ՏԱՐԻ ԹԻՒ Ա.

1870

ՄԱՅԻՍ

Կ Ր Օ Ն Ա Կ Ա Ն

ՅԱՄԵՆԱՍՏՈՒՐԲ ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԻՒՆՆ

ԴԱՒԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՒԱՏՈՅ

Անեղ, անասման, Աստուած հալան, անկէտ, անվախճան,
Իսկզբանէ Բան, առ Աստուած էր Բան, և Աստուած էր Բան.
Նոցին սուրբ Հոգի համագոյակից 'ի մի էութեան,
Նրից մի բնութիւն, 'ի դէմն երիտ' մի յերրորդութեան:
Բայց ոչ յեանութիւն, ոչ յառաջնութիւն, ոչ է՝ երեք Աստուած,
Այլ միշտ մի Աստուած, և զերթ արեղակն՝ լոյս համատարած.
Միոյն Հայր անուն, երկրորդին Որդի, Հոգին երրորդ անձ,
Հայր Որդւոյն պատճառ, և Հոգւոյն բղխման՝ անքննին մտաց:
Եկցս ստեղծող սուրբ Երրորդութիւն, երեք թիւ անձին,
Չոր ինչ Հայր դործէ յերկրի և յերկին՝ նոյն Որդին, Հոգին.
Ո՛չ ինչ է Աշխարհ, յոչ ընչ եղեալ, զործք են հրամանին,
Ասաց՝ և եղին երկինք և երկիր՝ համայն յիւր կարգին:
Լուսոյ զ'ի սկզբան հետ առին զսկիզբն հրեշտակք փոյլութեան,
Ի նոյն և աւուր հրեշտակք խաւարին, որպէս վկայք կան.
Նշին և անէք, էացան 'ի զոյ 'ի նիւթ տարրական,
Յորոց Տէր 'ի հիմն եղ տիեզերիս յանքակ միութեան:

Պայելք բիւր 'ի ջուրս ծովու, ցամաքի, էակք անհամար,
Մարդկան առ 'ի պէտս, Արարչին խնամոց ցոյցք անժխտարար.
Յորս յամենեսին զմարդ միայնակ գերագոյն պատուեալ,
Իւր նմանութեան նմա տիպ գծեաց, պատկեր անվթար:

Այսպէս՝ "ամենայն ինչ նովաւ եղև" բովանդակ էակ,
"Չէր առանց նորա ոչ ինչ որ եղև, և ոչ մէք էաք".
Ամենն 'ի նմանէ՝ վայրկեանք և բոպէք, ժամք և ժամանակ,
Առուրք և ամիսք, յամաց 'ի գումար, նոյն և համայն դարք:

Բարունեացն Յովհան որդին որոտման՝ զայս որոտաց բան.
Երկինք և երկիր և որ արարածք՝ նովաւ հաստեցան.
Հայր երբ կամեցաւ՝ Որդին ներգործեաց, Հոգւով շնչացան,
Վանգնեցան, կացին յողի կենդանի՝ 'ի կենաց սահման:

Դարուն վեցերորդ Հայր ետ ժամանակ յաշխարհի յսկզբան.
Մարդացաւ Որդի 'ի կուսէն ընտրեալ յանախտ ծննդեան.
Հօրն իւր յԱթոռոյ յաջմէ 'ի բարձունս մնաց անբաժան,
Յորմէ անսկիզբն ծնունդ ծոցածին նախ քան զյաւիտեան:

Անդն էական խառնէ զմեր բնութիւն յիւրն Աստուածային,
Աստուած կատարեալ, և մարդ կատարեալ, կորոյս ոչ մին զմին.
Եւ ոչ են շփոթ, ոչ երկու բնութիւն, որպէս կարծեցին,
Այլ յերկուց բնութեանց անշփոթ միութիւն, Աստուած կուսածին:

Պահեաց ծնողին անախտ զորովայն, անսերմն յղութիւն,
Ենարատ ծնունդ. ոյր և անապակ մնաց կուսութիւն.
Վանդն՝ որ ծնաւն, նոյն և յղացաւ 'ի սրբոյ Հոգւոյն.
Օծեալն 'ի Հոգւոյն՝ ընդ Աստուածայնոյն օծ զմեր բնութիւն:

Եին մեր փրկիչ, փրկեաց յանիծից մեղացն Ադամեան,
Չիւր տիպ պատկերի եզիտ՝ զոր երբեմն 'ի հաղբ կորստեան.
Զուրն 'ի յորդանան յոր մկրտեցաւն, զնոյն կողիցն հոսման.
Վացոյց 'ի լուացումն մեզ 'ի սկզբնական մեղացն եղծման:

Տալով զիւր մարմին մեզ 'ի կերակուր, կեցոյց յաւիտեան,
Եւ զարիւն եհեղ Հօրն յորդեգրութիւն, մեզ զին փրկութեան.
Չխաչն 'ի սպակ ետ նորոյ ուխտիս յաղթութեան նշան.
Ի թև քառաթև դրանց դժոխոց յաւերժ յաղթական:

ԱՔԷԼ ԱՐԻՆԻՍԻՍ ՄԻՆԻՍԿԻՆ

ԸՌԱՆՑՈՒՄ ԳԼԵՔԻ ԿՐՕՆԱՆՈՐՈՒ- ԹԻՒՆ:

Եկեղեցական վիճակի հասնելն առանց Աստուծոյ կոչման կրնայ ըլլալ համարելը գաղտնի անհաւատութիւն մը կամ անտարբերութիւն մ' է: Եւս վիճակին հասնելու բաղձանքը առաջ պատանեոյ մը նըպատակին մէջ տեղ կը բռնէ, անոր յարմարող զգացմունքներ կտիրեն, և եթէ իւր հաւատքին մէջ կրօնքին պահանջած սրբութիւնները լիովին կենան, Աստուծոյ կոչումը արժանի միջոցով մը իւր ուխտած նպատակին կհասցունէ: Ասոր պատմական վիպութիւն մը ունինք սուրբ աւետարանին մէջ:

Պատանի մը Յիսուսի կըսէ. Վարդապետ, ի՞նչ բարեգործութիւն ընեմ, որ յաւիտենական կենաց արժանի ըլլամ: Յիսուս պատասխանեց. պատուիրանները պահէ: Եւս մենք ի մանկութենէ պահած եմ, կըսէ պատանին, դեռ ուրիշ ի՞նչ պակաս ունիմ:

Եհա սուրբ տրամադրութիւն և աստուածահաճոյ պատրաստականութիւն, զոր հարկաւորապէս պէտք է ունենան աշխարհէ ուրացութեամբ կամ կրօնաւորութեամբ ապրելու փափաք կրողներն առհասարակ: Եւս սուրբ տրամադրութիւնը պէտք է փնտռեն եպիսկոպոսք իրենց ձեռնադրելիներուն վրայ, այսինքն՝ թէ ի մանկութենէ պատուիրանապահութիւն ունին, և ինքնին կամաւոր մտօք եկած են այն կոչման: Եւս պիտիները կանոնաւոր և բարեխառն կեանք անցունող պատանիներ կըլլան, որոնց միտքը և սիրտը անփորձ է ապականութեան: Ինչ որ է. Յիսուս հաւ-

նեցաւ պատանեոյն այս հարցմանը և պատասխաններուն, մասնաւոր համակրութիւն մը ցցուց, բարերարութեան աչք մը ձգելով վրան՝ աւելի բարձր սրբութեան մը հրաւիրեց. թէոր կուզես, ըսաւ, աւելի կատարեալ ըլլալ, ծախէ բոլոր ունեցածներդ, բաժնէ աղքատներուն և ետեւէս եկոր:

Եկեղեցականներուն կոչումն ճիշդ այս արարողութիւնով կը կատարուի եկեղեցականին ներքին յօժարութեանցը և Աստուծոյ միջնորդական կոչմանց մէջ: Սակայն այս կոչումը կամ կոչման լծորդ պայմանները պատանեոյն բարի նախանձը մէկէն սառեցուցին. ծանր և անբերելի ետեւ իրեն իր բնական և իրաւացի ժառանգութիւններն և ստացուածքը արհամարհելը. այս մտածմունքին վրայ տրամեցաւ, ջանք ըրաւ առջի բերան՝ որ իւր կրից և յօժարութեանց ձայնը խղդէ, չկրցաւ՝ ու ետ քաշուեցաւ:

Ասոր վրայ, աւելի դիւրին է, ըսաւ Յիսուս, հաստ պարանի մը ասեղին ծակէն անցնիլը, քան աշխարհի վայելմանց վրայ հաստատուն և անյեղի հակամիտութիւն ունեցողի մը Աստուծոյ արքայութեան հասնիլը, կամ որ նոյն է, Աստուծոյ եկեղեցւոյն մէջ պաշտօն ունենալ: Ուրեմն եկեղեցական կոչմամբ կրօնաւորական վիճակի հասնողներուն համար բացարձակ պայման մը է ամեն բան լքանել՝ մինչև իւր բնական ժառանգութիւնները, և խաչիւ ընթանալ կրօնի և անձնանուիրութեան գերագոյն նախատպին ձայնին ետեւէն:

Հարկ չէ բացատրութիւններ ընել, թէ որչափ բարձր և դժուարին սրբութիւն և արժանիք հարկաւոր են ճշմարիտ կրօնա-

ւորի մը համար: Այս վեճակին կամ պաշտաման բարձրութիւնը և գերակայութիւնը, կրօնքին բարձրութեան և գերակայութեան առնչական է, և դարձական շրջանով՝ պաշտօն և պաշտօնեայ մէկըմէկ կատորազրեն աշխարհի առջև: Բայց հասկնալու համար՝ թէ այս առնչութեան յօդակալը որչափ պինտ և անխզելի է, և որչափ պէտք է զարհուրին այս յօդաւորութենէն յանձնապատան և փոքրօքի մարդիկ, բաւական է յիշել այն տիտղոսը, զոր Պօղոս առաքելալը իրեն սեփհականած է իւր թղթոյ մէջ. "Եւ Պօղոս Կապեալ Յիսուսի Քրիստոսի:"

Շատ տեղեր այս ծանր տիտղոսը գործածած է սուրբ առաքելալը, ասկէ աւելի սիրելի և ճշգրիտ պատուանուն մը չունէր ինք զինք իւր ժողովողեան առջև ստորագրելու համար: Այս կապը իրեն փառք կհամարէր, և իւր մարմինը պատող նիւթական շղթայները ցցելու ատեն, անոնց տակը Քրիստոսի հետ զինքը կապող շղթայն կամ բարոյական կապը գուշակել տալ կուղէր: Հրէաստանի վերակայութեան տոսի հրամանաւը երբ շղթայով Հռովմ ղրկուեցաւ, նոյն տեղի հրէաներուն առջև՝ իբրև իւր գործոյ և ընթացից հաշիւը անոնց ներկայացուցելով, իւր շղթայները կը ցցուցներ, և կըսէր. "Վասն յունսոյն Իսրայէլի (Քրիստոսի) կամ 'ի շղթայս յայտոսի": Այս է Աստուծոյ կոչմամբ կրօնաւոր եկեղեցականութեան նուիրեալ անձին անունն ալ պաշտօնն ալ: Կապեալ են եկեղեցականք իրենց պաշտօնին, և իրենց երկնաւոր նախատիպը ինչ ճամբով որ քալեց, անկէ միայն քալելու պարտաւոր են. աս կ'հաստատէ Պօղոս առաքելոյն սովորաբար

իրեն համար գործածած անունը. աս կը հաստատէ՝ սրբոյ Հօրն մերոյ Պրիզորի Լուսաւորչի առ միանձուռս խրատուն մէջ ըսածը. "Կապեալ ընդ Աստուածութեան և ոչ 'ի վայր բերեալք յերկնոյնոյ յունսոյն՝ պատրանօք բանասրկուին": Ո՛ր եկեղեցական կամ կրօնաւոր՝ որ այս կապոյն նուիրականութիւնը չձանձնար, երկնքի և երկրի մէջ առ կախեալ օդային այս մը կը դառնայ: Կմերթէ իւր ուխտին պայմանները, կմոռնայ իւր պաշտօնին պարտքերը, և չկրնարով շղթայն խզել՝ կսկսի ինք զինք չարչարել, որոնց դարձեալ Ս. Լուսաւորիչ հայրը զթութեամբ խրատ կուտայ. "մտօք և ամենայն անդամովք հաստատուն կալ, և անշարժ և անդրդուելի 'ի կարգի կրօնաւորական հանդիսից": Այս կապը ամէն նիւթոյ և աշխարհի կապակցութիւն կիսէ, մահկանացու մարդ մը անմահութեան էական յատկութիւններուն կմերձեցնէ, մարմնոյ և ստացուածոց բնական իրաւունքները անգամ կոչնչացունէ: Աւետարանի պատանին կրօնաւորական կամ եկեղեցական կապոյն այս ծանրալիշտ պայմանները՝ Յիսուսի հրաւերին մէջ անմիջապէս զգաց, և զանոնք իրեն համար այնչափ դժուար նկատեց, ինչպէս ընդ ծակ ասղան հաստ պարանի մը անցնիլը՝ եթէ պակաս կամ կողմնակի նկատէր, ինչպէս շատերը, յայտնի բան է՝ որ ոչ պիտի տրտմէր և ոչ իւր նպատակէն հրաժարէր:

Արօնաւորութիւնը իւր բուն և ճշգրիտ և անթերի պայմաններովը հրեշտակական կենցաղավարութիւն մը է. հրեշտակաց օրինակը կրօնաւորութեան նախադադափար օրինակն է: Արօնքը երկնքի մէջ հրեշտակները և երկրի մէջ մենաւոր կենօք ապ-

լողները իրեն պաշտօնեայ կճանչնայ: Աստուած հրեշտակները իրեն պաշտօնեայ կը ճանչնայ, և պատգամաւորութեան համար զանոնք կգործածէ իւր և մարդկութեան մէջ. Եկեղեցին ալ կրօնաւորները իւր հարկաւոր պիտոյից մէջ կգործածէ: Հրեշտակները իրենց պատգամաւորութեան մէջ մարդու կերպարանք կառնէին, և տեսնող մը, ինչպէս Տուբիա, չէր կարծէր՝ թէ տափա դերբնական աշխարհի բնակիչ է, և պաշտօնին հոգը զլուս տանելուն պէս շուտով իրենց տեղը կգառնային: Այսպէս ալ Աստուծոյ եկեղեցւոյն պէտքը կպահանջէ, որ երբեմն մենաստաններու մէջ հրեշտակային կենօք կամ առանձնութեամբ ապրող մը յաշխարհ ելլէ. բայց անոր ծառայութեան սահմանը կրօնքին կամ աւետարանին օգտէն անդին չանցնիր, որչափ այս պէտքը շարունակէ՝ նոյնչափ պէտք է որ մնայ, և պէտքը դադրելուն պէս իւր բուն վիճակը զայ մանէ:

Հարցնէ որ թերեւ. Եւելի լաւ չէ՞ որ կրօնաւորք քաղաքի և աշխարհական յարաբերութեանց մէջ շարունակ մնալով հանդերձ՝ իրենց վիճակին կապոյն նկատմամբ հաստատուն երկիւղածութիւն մը ալ պահեն: Այս կերպին որչափ դժուար ըլլալը Ս. Ոսկեբերան նմանութեամբ մը կբացատրէ. "Չեն տեսներ, ի՞նչպէս են, կրօն, մարմնոյ աչքերը. երբ միշտ ծխոյ մէջ ըլլան արտաւեր կրեւրեն, երբոր խաղաղ և բարեխառն օդոց և լճակներու մէջ զբօսնուն՝ առողջ և քաջատես կըլլան: Այսպէս ալ հոգւոյն կամ մտաց աչքը, եթէ հոգեւոր խօսից լծերը պատի՛ սուրբ, յըստակ և քաջատես կըլլայ. իսկ եթէ աշխարհի ծխոց մէջ ըզբաղե՛ ըիժ և արտա-

տունք կրերէ, և սարսափելի ողբերով կուլայ և աստ և անդ": Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ հայրն ալ հրամայելու ատեն՝ որ կրօնաւորք աշխարհական իրքերու չխառնուին, կըսէ. "Աշխարհական զբաղմունքները մտքերնիդ և զգայարանքնիդ կըմթնցունեն, և որդի խաւարի կընեն": Հարցնէ որ թերեւ դարձեալ. ի՞նչ օգուտ վաճաքելու կամ եղբայրանոցներու մէջ անգործ առանձնութեամբ նստել: Ասոր ալ երանելի Եղնիկ վարդապետը պատասխան կուտայ. "Լաւ է, կըսէ, անգործ մեղուն՝ քան ժիր պիծակը":

(Շարունակելի):

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ՏԵՂԱԳԻՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՐՄԱՀԻՆՈՅ (1)

ՎԱՆԱՅՆ

Ի Շ Ի Ր Ա Կ

Մարմաշէն անուանեալ հոյակապ Եկեղեցին շինեալ յափն Ախուրեան գետոյ ՚ի Շիրակ՝ ՚ի Վահրամայ Պաշաւունւոյ, յընդարձակ ձորամիջին ՚ի տափարակ վայրի, ՚ի հիւսիսոյ արեւմտից մերձ ՚ի չըջապատ լեռինան Տայոց գաւառի յայժմեան տիրապետութեան Ռուսաց յարեւելոյ մասին Շիրակոյ:

Երեք հոյակապ եկեղեցիք են կոխածոյ կարմիր քարամիք, զմբեթաւորք և կամարաղարդք արտաքուստ:

Միջին մեծն, որ և Մարմաշէն՝ է անսին. երկայնութիւն նորա յառաջոյ բնմին ցոլուն արեւ-

(1) Մարմաշէն կոչեցեալ վանք, է ի դիւղն Ղան-իմայ աստեցեալ, յեղր Ախուրեան գետոյ ՚ի Շիրակ ի հիւսիսոյ Ալեքսանդրապոլու:

մտեան՝ է տասնեկին քայլ, և տասնեվեց ՚ի լայնութիւն. ունի զմի սեղան պատարալի կիսաբոլորակ առանձին կամարաւ ՚ի ներքոյ արեւեան կամարի որ ՚ի վերայ երկուց առաջնոցն որմասեանց. լայնութիւն ունելով տասն քայլ ըստ զրից սեղանոյ Անոյ կաթուղիկէին սրբոյ:

Ի կիսաբոլորակ զիրս անդ սեղանոյն յետուստ խաչկալին են կիսամարդաչափ բարձրութեամբ՝ եօթն պատուհանք յորմն, կամարածիգ և սիւնազարդք ՚ի փոքրիկ դրութիւնս իւրեանց. յորոց ՚ի զուսս է ուղղածիգ շրջանակ ծաղկանց միսիոյն քարամբք. և ՚ի ներքուստ նոցա կամարք ըստ զրիւնցն՝ այլ ոչ ծաղկեմարք:

Ունի զերկուս խորանս յաջմէ և յաջեկէ սեղանոյն, որոց դրունք բացեալ են ստորեւ քան զայն. յորս իջաննն ՚ի սեղանոյն առանձին սանդղովք, որոշ եղելովք ՚ի սանդղոց սեղանոյն. զի աւելեկայ երկրորն որմասիւնքն փակեալ են յետուստ զառաջս դրանցն խորանաց. և միջոք ընդ դրունսն և ընդ որմասիւնս բաժանեալ գոլով ՚ի միմեանց, ՚ի բարձրութեան անդ արկեալ են այլ կամարք նեղսագոյնք. որովք միացեալ է սիւնն ընդ յորմն. և ՚ի զուսս նեղսագոյն կամարացն ՚ի միութեան անդ բացեալ են փոքրիկ դրունք քառակուսի, ընդ որս վերնայարկք խորանացն, և ելք ՚ի տանիս Եկեղեցւոյն:

Չորեքին որմասիւնք Եկեղեցւոյն զձե ունին յար և նման սեանց կաթուղիկէ Եկեղեցւոյն ՚ի խորշս հնգեակ անկեամբք և կրկնականաբոք. յորոց վերայ հաստատեալ գմբէթն կարի շքեղ բարձրութեամբ չորիւք լուսամտոք:

Յորմն արեւմտեան են այլ երկու փոքրիկ որմասիւնք, կրելով ՚ի զուսս իւրեանց զնեղսագոյն կամարս ստոր քան զչորեքին հանդիպահայեացսն ՚ի ներքոյ կաթուղիկէին. որով սակաւ ինչ ընդարձակեալ յետին դաս ժողովրդեան:

Այս հոյակապ Եկեղեցի Մարմաշէն ունի ՚ի զիւղեցիկ զիրս իւր զմի դուռն միայն յարեւմտից. և զերիս լուսամտաւ մի ՚ի սեղանն, և զերկուս ՚ի հիւսիսայ և ՚ի հարաւայ:

Վաթուղիկէն արտաքուստ է կարի հրաշակերտ և սիւնաղարդ ՚ի շրջապատսն իւր, անկիւնաւոր

կամարածղութեամբք ՚ի զուսս լուսամտացն. զորոց զնմանն չունին այլ Եկեղեցիք Հիրակայ:

Աստ սմին օրինակի է և շրջապատ Եկեղեցւոյն նոյնպէս խորանարդ սիւնաղարդութեամբ. և շրջանակք լուսամտացն ըստ ամենայնի զրուագագործք և քերութաքանդակ:

Սա ևս ըստ Հառիձոյ Աստուածածնին՝ ունի արտաքուստ յարեւելից, ՚ի հարաւային և ՚ի հիւսիսային որմունս՝ զբարձրադիր խորշս ծոցացեալս հաւասար բարձրութեանց որմասեանց որ ՚ի ներքուստ ՚ի մէջ Եկեղեցւոյն՝ գեղեցիկ կամարաղարդութեամբք. իսկ շրջանակք եղբայց տանեաց տաճարին համակ են մանրածաղիկ նկարք:

Ժամատուն փոքրիկ կառուցեալ ՚ի վերայ չորից ութանկիւնաւոր և միապաղաղ սեանց՝ յատալոյ արեւմտեան դրան տաճարին. որոց պիտի միայն ներքնախարիսեք և կիսակործան սիւնք տեսանին անկեալ առ տեղեւուն, որպէս և որմասիւնքն չորեքին ՚ի նորոգ շարուածս շրջապատ որմոցն զառաջեալ Եկեղեցւոյն ՚ի ներկայ բնակչացն:

Առ դրան Եկեղեցւոյն երկուստեք գոն տապանք ննջեցելոց, յորս արձանագիրն հիւսիսակողման վկայէ լինել և գերեզման Վահրամայ իշխանին Պաշաւունայ, նախկին հիմնադրի Եկեղեցւոյս. և առ նմա յետոյ ուրեմն ամփոփեալ մարմին Խառիփ Մաքիստրոսին՝ եղբոր տէր Գրիգոր Արհի Եպիսկոպոսին. որ ՚ի զարմէ Իշխանին Պաշաւունայ ծագեալ, յետ իւր հարիւր իննսուն և վեց ամաց իշխանութեանն, վերստին նորոգեաց զսուրբ ուխտն Մարմաշէն այն է, յամի Տեառն 1225 (ՈւՒԴ.) բայց զի՝ չունին տապանագիրս և ոչ մի ի նոցունց, վասն այն և անյայտ մնայ գերեզման Պաշաւունի Իշխանին:

Իսկ մարմին Սոփիա անուն կնոջ Վահրամայ, դստեր Տիգրանայ Հայոց Մարզպանի՝ տեառն Անձեացեաց Վասպուրականի, գտանէր ամփոփեալ մերձ ՚ի վերի վանքն ասացեալ յարձանագրին յայժմեան վերի փոքրն Ղանլիձայ, կոչեցեալ սուրբ Ստեփաննոս, ըստ նոյն արձանագրին վկայելոյ. յոր և տապանադիր գերեզմանին՝ ունէր օրինակ զայս:

Մյս հանդիստ է Սոփիա աղանոյ Գրիստոսի կնոջ Վահրամայ Պաշաւունի Իշխանաց Իշխա-

նին դատեր Տիգրանայ Հայոց Մարդպանի տետուն Անձեւացեաց մեծին Վասպուրականի. կիսօրեայ առ Աստուած փոխեալ թաղեցայ. և թողի զաւակս իմ տրտում. աղաչեմ՝ յիշեցնել զես, և Աստուած ձեզ ողորմեսցի. 'ի ՆԿԴ. թուին'։

Այլ զայս տապանալէմ յամին 1824՝ փոխադրեալ անտի յայժմեան ներքին Ղանկիճայ զիւզ, եղեալ են 'ի վերայ Պօղոս անուն ուրումն քահանայի վախճանելոյ անդէն։

Ոմանք 'ի գերեզմանացն որ ահ զրան Մարմաշինոյ, ունին զայտնի տապանագրութիւնս ըստ այսմ։

"Այս Հանդիստ է Ապուղամբի որդւոյ Մաղիստրոսի . . . որ երևի Հայր Գրիգոր արժի Եպիսկոպոսի՝ նորոգողի տաճարիս 'ի թուին որպէս ասացաք՝ ՈՒՂԻ։

"Այս է Հանգիստ Ղա . . . իս որդւոյ Ապուղամբի" . . . Եւ այս երևի՝ եղբայր նորա։

Ի վերոյ քան զայստիկ դամարանս 'ի Հիւսիսակողմն զրան տաճարին զոյ խաչ մի փոքրիկ փորեալ 'ի վիմի՝ յորմն. յորոյ 'ի ներքոյ՝ "Թիւ ՆՀ. Ես Մատաթէս կանգնեցի"։

Ի Հիւսիսոյ և 'ի հարաւոյ մեծի տաճարին որպէս ասացաք 'ի վերն՝ են երկու փոքրիկ Եկեղեցիք կոփածոյ քարամբ՝ և սրածայր կաթուղիկէիք. որոց քարինք որմոցն արտաքուստ վերուստ 'ի վայր քակեալ յալազգեաց, բարձեալ են պլուր. յաղագս որոյ և չգտաւ արձան յիշատակի յերկոսին ևս։

Ի շրջապատս Եկեղեցւոյս շուրջ նշմարել մեղ զհետք ինչ մենաստանի, որ եղեալ է ըստ արձանադրին վկայելոյ՝ "Վանք քահանայից կրօնաւորաց հաճոյացելոց Աստուծոյ, առ 'ի ընու զպէտոս կարևորս զիւրեանց և ղեկաց" ուր և վանահայր լեալ յաւուրս մեծի առն Վահրամայ՝ սուրբ Հօր Երեմիայի և Սոսիմենիսի նորին յաջորդի։

Արձանադիրք շինութեան և նորոգութեան Մարմաշինոյ ուխտին, որք առ մեզ ևս անեղծանելի կան յորմունս նորա՝ վկայք նախնի փառաց և հարստութեանն, և ինչ ինչ յիշատակատուաց, ևս և աւերանայն և ամալութեան ըստ ժամանակին լերման, են ամենայնն այսօրիկ ըստ այսմ կարգի։

Արշանագիւն շինութեան հարաւորս 'ի վերայ հարաւորսն որմոցն։

"Ընդհին Աստուծոյ ևս Վահրամ իշխանաց իշխան և Անթիպատ Պատրիկ որդի Գրիգորի Իշխանի Հայոց մեծաց, 'ի ցեղէ Պաշաւունի և 'ի զարմից սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչի. որ յաղագս 'ի Բրիստոս յուսոյն հիմնադրեցի զսուրբ և զտնիգերական ուխտս Մարմաշին, սկսեալ 'ի ՆԼԻ. թուականին Հայոց յաւուրս Սմբատայ որդւոյ Աշոտոյ Հայոց թաղաւորի, մինչև 'ի ժամանակս Յովանիսի որդւոյ Գագկայ Հայոց Շահնշահի առն իմաստնոյ շինողի և խաղաղարարի. Եւ 'ի թուականին Հայոց ՆՀԸ. և ևս կատարեցաք մեծաւ ջանիւ և բազում ծախիւք ես և մայր իմ Շուշիկ Հայոց Տիկնաց Տիկին, և եղբարք իմ Վասակ իշխանաց իշխան, որ նահատակեցաւ 'ի Բուրբաց պատերազմի, և Ապլխարիպ Հայոց Մարդպան և մանուկն Համդէ. որք էաք ամենայն տամբ և տոհմիւ հաւատարիմք տներնց մերոց. և նահատակեալ 'ի վերայ տանս Հայոց աշխատութեամբ և արեամբ մեր և որդոց մերոց և զանձուց առատութեամբ. և ամենայն հնարիւք խնդրեաք զխաղաղութիւն աշխարհի և զհաստատութիւն Եկեղեցեաց. շինեցաք և ալ բազում Եկեղեցիս և վանորայս. բաց զտեղի հանդստեանս մերոյ առաւել պատուով մեծացուցաք և լիացուցաք ամենայն գոյիւք, լերամբք և դաշտաւք. աւանդեցաք 'ի սա զեղծ և ազարակս Գանձագինս զհագարանի զեղ, և զիւր ազարակն. զԳողիսն, զՊորտանգն, զՍրբագէճ (1) և զԱպատաղանձմանէս և զԵղնկայն. 'ի յԱւշականի այգիք և երեք ջաղաց և երկու ջաղաց 'ի Գողս. 'ի յԱշտարակի այգի, 'ի Վարդոյ դաշտի այգի, 'ի Սերկեւի այգի, 'ի Վ. ժան այգի (2) 'ի Մրենի՝ այգի, 'ի յԱնի տներ և կղպականք. և զարդարեցաք զսա ամենայն կազմութեամբ 'ի յիշատակ յաւիտենից մեզ և որդոց մերոց. Եւ կարգեցաք

(1) Ի տալաղրեալն Ս. Հօր Շահիպաժունեան "Պրագէճ

(2) Գիւղորայրն. ի յՈշակաւայ եւ մինչ ցմիւն 2. են Արապաժտան դուռուի, եւ անտի 'ի Մրենայ եւ ցկերց 'ի Շիրակ։

ի ձեռն սուրբ հաւր երեմիայի և որ զկնի յաջորդեցաւ Սոսթենէս նորին որդիացեալ. Եւ փոխարէն հատուցման ընկալեալ մեր ի ժառանգաւորաց սուրբ Ուխտիս տարին Զ. քսոստունը անխափան մինչև ի դալուստն Բրիստոսի. Արդ եթէ ո՞ր ի մերոց կամ յաւտարաց ու՞ր ո՞ր (1) որ զմեր տուրս չի սուրբ ուխտէս պահանջուցանէ, կամ հայր որ զմեր ժամն խափանէ, ինքն որոշեալ լիցի ի Բրիստոսէ. և զատողն նորա սպտանայ լիցի. և մի տեսցէ զհառաւ Աստուծոյ. իսկ որք հաստատուն պահեն զաւանդս մեր, աւրհնեալ եղիցին»:

Այս արշաւանքին շնորհակալ ինչո՞ւն հաւատարմութեամբ ի վերայ յեղեալ հայրաւորին որոշե՞լ յարեալսն եղաւ:

«Շնորհին Աստուծոյ եւ Մարիամ Ափխաղաց եւ Հայոց թաղուհի զուտոր մեծին Սենեքարիմայ եւ թողն Գաղկայ Հայոց արքայի որ ետու զՏարուս ի սուրբ և ի տիկնբեական ուխտս Մարմաշէն առաջնորդութեամբ հաւր Սոսթենէսի վասն Գաղկայ իմ պապուն մաւրց թողութեան եւ հատուցին իմ հանկանն. եւ հատուցումն բարի ընկալայ ի սրտոց զեանն Եկեղեցին (2). զսուրբ Պետրոս ի Բրիստոս պատարագաւ զտարին ողջոյն հատային իմ հանկանն մինչև ի դալուստն Բրիստոսի. Արդ եթէ որ ի մեծամեծաց կամ ի փոքունց ի Հայոց կամ ի Վրաց՝ որ այս գրոյս հակառակ կայ եւ զիմ գլուղն զՏարուս ի յայս ուխտէս հանէ,

(1) Ի տպաւ. Շահխաթունեանի գնի, —

(2) Սեան Եկեղեցի սուրբ Պետրոս կոչեցեալ, երկու լինիլ միումն ի կողմնական ապճարացի փորոնց, յողազս սինաթու երեւելոյն երկուստեք մեծի Եկեղեցոյն. յորց Զ. Շահխաթունեան հպանական համարի Մարմարաշէն անուանակոչել մեծի Եկեղեցոյն. բայց, որպէս ոչ ցուցանեն արձանագիրք զայն, նայնպէս եւ երկրորդ կողմնական առճարքն փոքրիկը ոչ տան զհաւանական կարծիս յինքնանց այնպէս անուանակոչելոյն. զի հետաքրքրական մտաց այս է հաւանական, եթէ յանուն ճարտարապետին իցէ կոչեցեալ Մարմարաշէն, ըստորում եւ այսմ կարծեաց համաձայն գայ բանք արձանագիրն վերանորոգութեան, որ ստո-

ինքն ելցէ ի կենացն Աստուծոյ եւ պարտական լիցի արեանն Բրիստոսի եւ մի տեսցէ զհառաւ Աստուծոյ. իսկ որ հաստատուն պահեն զաւանդս մեր, աւրհնեալ եղիցին»:

Այս արշաւանքին շնորհակալ ինչո՞ւն հաւատարմութեամբ ի վերայ յեղեալ հայրաւորին որոշե՞լ յարեալսն եղաւ:

«Ի ժամանակս բարեպաշտից՝ եւ Աստուածափառաց պատրոնաց Աթաբակ Իւանէի եւ Մանդատոր Թախուցէ Հահանշահի, հրամանաւ սոցին վերոստին. նորոգումն եղև հրաշափառ տաճարին Աստուծոյ, Մաւրս լուսոյ Վաթուղիկէիս Մարմաշէնոյ, ի ձեռն որդոյ Ապուղամիի Մաղխտրոսի տէր Գրիգորոյ արհի Եպիսկոպոսի և հարադատի իմոյ Խարիին թողանց Վահրամայ Իշխանայ իշխանին, զարմից և շառաւիղին սրբոյն Գրիգորի շինողի ի հիմանց մեծաւ տենչմամբ եւ յուսով զաւ վասն բազմադումար քահանայից, եւ պար-

րեւ. ուր որպէս երեւի, վերանորոգողք Եկեղեցոյն զոլով յազգէ եւ սիրունոր Վահրամայ հիմնադրին, ինտ վերանորոգութեան իւրեանց, անուանեն զեկեղեցին Մարմաշէն, Տիրաշէն, իբրեւ ի տեսոց վերանորոգեալ. Այլ ի վերայ այսր ամենայնի, լաւ եւս էր նմի իսկ Վահրամայ կոմ զիւրաշէն եկեղեցին կոչել Վահրամաշէն, եւ յանդէն սրբոյ ուրումն կառուցանել զայն, որպիսիք դոն եւ քալուր, Վասակաշէն, Համամաշէն, եւ կամք զբաւարումին Մարմաշէն ուխտին յաւելուլ յարձանագիրն, եւ չճանարեւելի ի վերայ հետաքրքիր յետադայից, զընդունայն վեցս այսպէս կամ այնպէս անուանակոչութեան Եկեղեցոյն:

Իսկ որք ակնարկեն Մարմարաշէն կոչել զՄարմաշէն, հեռի են ամենեւին ի մտաց հիմնադրին եւ նորին արձանագրութեանն. զի ոչ միայն չիր ամենեւին ի նմին եկեղեցւոյ մարմարոնեայ շինուածք, որպէս նոքին կարծեցին, այլ եւ չիր եւ ոչ մի քար մարմարոնեայ ի շինուածս եւ յորժուսն նորա. եւ ոչ իսկ հանք մարմարոնեայ լուեալ ցարդ եւ նշմարեալ ի շրջապատս եւ ի մերձակայս նորա: Եթէ լինէր, ապաքէն Տէրութիւնն Ռուսաց արդէն վաղուրեմն էր բացեալ յողուտ արքունի, թող զԱղեքսանդրապոլսոյ քաղաքացիս զԵւանդունս ի սէր շինութեանց՝

գնեալ արդիւնս յոլովս դիւղաւարայս, այդեստանս կուղղականի եւ ջաղացանի, որ եւ ցուցանէ իւր արձանադիրն մի ըստ միոջէ. եւ փարթամացուցեալ ամենայն դոյնք առ 'ի ընդ եւ առաւելուլ զսէտս կարեւորս զերեանց եւ զեկաց. եւ ժամանակս ոչ սակաւս, զի աւերեալ էր յանաւրինաց եւ զվանքս զեղ արարեալ եւ զկաթուղիկէս բերդանման ամրացուցեալ, եւ կայր 'ի խաւարի եւ 'ի սղաւորութեան զըկեալ յամենայն գոյից մինչեւ յաւուրս յայտոսիկ. Իսկ 'ի ՈՒՄ. Թուականիս Հայոց քաջ եւ արի զաւարկանն Քրիստոսի սիրելի եղբայրն իմ Խարին իմով կամակցութեամբ խորհուրդ բարի 'ի միտ արեկեալ աղատել զսա 'ի տղմուտ եւ 'ի զաղիւր մթնադրածութենէն, հասուցանել նախկի փառաւորութեանն, հանալ արտաքս զլինականսն, եւ եղև ընակարան սրբոյ քահանայից եւ կրաւնաւորաց հաճոյացիւոյ Աստուծոյ, զարգարեցաք զսա սպասիւք պայծառագոյնս սրբութեամբք ոսկեղէն եւ արծաթեղէն հին եւ նոր կտակարանաւք եկեղեցականաւք, եւ ընծայեցաք 'ի սմա նուէր զմեր հայրենի գեղն. զԱզատա, եւ որ 'ի վանիցս, հողիս վերայ շինեցաք, եւ անուանի Տիրաշէն. եւ յայսկոյս գետնն ջաղացանի 5. որ կան 'ի կամրջէն 'ի վայր եւ վեր գետտ զհող եւ զոր ինչ խկղբանէ ունէին, եւ 'ի քաղաքիս զմեր պապենի հայրենիք եկեղեցին զուրբ Ստեփաննոս բոլոր ամենայն ժողովրդականն, եւ երկու այլի 'ի Մարմէտի որ 'ի նախնեաց մերոյ 'ի մեղ էր հասեալ. եւ միաւորեցաք զվերի վանքն մեծ վանիցս իւր ամենայն ստացուածաւք եւ լիցի հրամանաւ միոյ Առաջնորդի. մինչ այս առ այսչափ, կատարեցաւ առ ժամայն զեղեցիկազեղ եղբայրն իմ Խարին Մաղիստրոսն զովայն յամենայն լիցուաց մարտիրոսացաւ 'ի պատերազմի անաւրինաց, եւ միայն մնացի եւ Գրիգոր եղկելի եւ զըկեալ 'ի նմանէ, զմարմինն որա բերեալ թաղեցաք առ դրան սրբոյ կաթուղիկէիս մերձ առ նշխարս հաւուն մերոյ Ահաճամայ իշխանի, եւ փոխարեն հատուցեն սպասաւորք սորա ընդ մերոյ արդեանցս զոր արարաք, զկաթուղիկէիս զաւագ խորանին պատարադ. յանուն նահատակին Քրիստոսի Խարինն կատարել յամենայն օր խկղբանէ տարոյն մինչեւ ցկատարուին տարոյն յայսմ հետէ մինչ 'ի ծագումն որդոյն Աստուծոյ. որ որ խափանէ կամ շորթել ջանայ յոնչից եկեղեցւոյս, որոշեսցի 'ի փառացն Աստուծոյ եւ զըկեսցի 'ի մշտնջենական կենացն. կատարիչք զրեղոցս արհնեսցին յԱստուծոյ եւ 'ի սրբոյ նորա յողի եւ 'ի մարմինն".

Նայն օր խկղբանէ տարոյն մինչեւ ցկատարուին տարոյն յայսմ հետէ մինչ 'ի ծագումն որդոյն Աստուծոյ. որ որ խափանէ կամ շորթել ջանայ յոնչից եկեղեցւոյս, որոշեսցի 'ի փառացն Աստուծոյ եւ զըկեսցի 'ի մշտնջենական կենացն. կատարիչք զրեղոցս արհնեսցին յԱստուծոյ եւ 'ի սրբոյ նորա յողի եւ 'ի մարմինն".

Երէանաբեր 'ի ճակատս դրան Հիսուսի ողջման իորանին:

"Ես տէր Գրիգորս տեառն Սարգսի ետու զիմ սուրբ նշանս 'ի սուրբ ուխտս Մարմաշինի. եւ փոխարեն հատուցման զԱրարիւորին քառասունքն եւ զԽաչին ութաւրէքն, մինչ եւ կենդանի եմ, տեառն Սարգսի, եւ յետ իմ վախճանին՝ ինձ. եւ եթէ որ առաջնորդ որ լինի խափանէ, նզովեալ եղիցի. 'ի սմա կատարիչ զրոյդ արհնեսալ եղիցին".

(Շարունակելի):

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

Դ Ա Ր 2 Ե Ա Լ

Վ.Ա.ԲԱ.ԳԵՏՆԵՐ ՊԱՏՐԱՍՏԵԼՈՒ

ԽՆԴԻՐԸ

Հատ անգամ ասուած եւ գրուած է թէ՛ մեր ազգը, թէ՛ հին եւ ծեր, բայց այժմեան լուսաւորութեան եւ քաղաքակրթութեան ասպարիզի մէջ դուռ եւ մանկիկ մի է. Այժմ, երեխայ, այդ այժմն կը խոստովանի ամենայն ուշիմ մտածող Հայ. Սակայն երեխայական հասակն եւ ինքն ըստ ինքեան կ'անցնի զանազան աստիճաններէ կամ շորթաններէ. Արդ՝ որ շրջանի մէջ կը գտնուինք մե՛նք, Աստ մեզ՝ համեմատութիւնը շատ յառաջ տարած՝ կամ սահմանէն հանած չենք լինիլ, եթէ պատասխանէինք թէ՛ նոր ատամնաբուսութեան շրջանի մէջ կը մտնենք. Եւ յիրաւի, մեր ազգը, այժմ՝ բաւականին մեծ նմանութիւն կը բերէ նոր ատամնածին երեխային. Նայեցէ՛ք, դիտեցէ՛ք՝ որ

պիսի՝ դժուարութիւններ կ'կրէ խղճուէ երեխան իրեն մի ատամ բուսնելիս, որքան ցաւոր և տառապանք պիտի տանի մի նշի նորա և իրի աւտամ ների յայտնուելը։ Ամենայն ծնող իւր տեսածով և փորձովը գիտէ թէ՛ որքան վտանգաւոր և երկիւղալի է այդ ժամանակամիջոցը երեխայի բնական զարգացման ելծէ մեծ զգուշութիւն և խոհմտութիւն գործ չը գրուի։ մինչ զի՝ սովորութիւն եղած է երեխայի կեանքն անգամ ապահով չը համարել Օրհասի՝ ձեռքէն՝ քանի որ պիտաւոր էր անոր հետ զուգահեռ անշուշտ։ Ինքը՝ երեխան այդ հասակի մէջ մի անդոր և անգիտ կազմուածք կը ներկայացնէ, որ ոչ հասկանալ կարող է իւր ցաւերի պատճառները, ոչ կանոնաւոր կերպիւ յայտնել իւր ցաւերը և պիտոյքը, լոք լացն է նորա բոլոր հոգեկան կենաց արտայայտութիւնը։ Միւս կողմանէ՝ ծնողք, ծծմարք կամ դայիակները և առհասարակ հասակաւոր շրջապատողքը առողջապահական դիտմամբ՝ ամենէն շատ այդ պատահներէ մէջ սխալ կը գործեն։ Մէկը՝ օրինակի համար, բոլոր հիւանդութեան պատճառը մօր կամ ին տալով (թէ և նա ոչ բնաւ լուծել էր այդ կաթը և ոչ իսկ համը առել որպէս հարկն էր), չորացնել ազդակով է մօր ծիծը և դանազան օտարոտի կամ անհարազատ և խորթ դեղօրէքով կամի պնդացնել երեխայի ստամոքսը։ Միւսը՝ տեսնելով, որ երեխան ծանր տկարութեան ներքոյ անդադար լալով կը նուազի, առաջարկում է շինծու առօրուտներ և այլ շաքարախառն կաթեր իրրեւ սնունդ։ Այսկերպ և շատերը, որ մէկը հաշուեմ, մինչև որ ոմանց յաջողի բարեպատեհ դիպուածով մատը դնել երեխայի բերանը և վերջապէս շօշալիել բորբոքած լընդերաց վերայի կոշտութիւնը։— "Երեխան ատամ կ'հասնէ", զոյջ լինինք։ քանի որ այս կարեւոր գործողութիւնը կատարումն չէ առել, կազմուածքի միւս գործարանները խանգարմանէ չեն դադրիլ։ հարկաւոր է այստեղ իսկական մօր առողջարար սնունդը կանոնաւոր կերպիւ մատակարարուած, ազատ և մաքուր օդ, անխոնջ հսկողութիւն երեխայի բուժական կամ աճեցողական դժութեանց քայլ առ քայլ ուրեմն հետեւել բնութեան։

Թեան ուժերին և աշխատել նոցա լաւագոյն ընծացք տալ, — և ահա մեր երեխան պատրաստ կը լինի անվտանգ ատամնաբուսութեան։ Երջանիկ է նա՝ եթէ իսկոյն գործ գրուէին այդ և նման բարի խրատները, և յառաջ չը դային մի այլ նոր տեսակ հոգատարներ, որը կ'անուանին ատամնաբոյժներ։ Այդպիսիք բաւական է, որ ատամի ձայն լսեն՝ աղցանը (քէլիէթուն) ձեռին աղմուկ բարձրացրած իսկոյն կը վազեն՝ "բերէք, բերէք՝ ուղղակի ատամները դուրս քաշէք — պրծալանց"։— Ի՛նչ ասես . . .

Ահա այսպիսի դժուարութեանց, տառապանաց, և շփոթութեան մէջ է լինում մեր զանազան տեղերի հասարակութիւնը ամենայն մի իւր բարոյական ատամն հանելիս։ Այդ բացայայտ տեսնուեցաւ և կը տեսնուի մեր տաճկարեակ աղգայնոց Սահմանադրութեան վերայ։ Այժմ մեր ժողովրդի մէջ՝ նորա բռն, խելոյն և իրական կարողութեանց հոմանոր ուսման ծառայելու ատամններն են, որ բուսնելու վրայ են և մեր կազմուածքի բոլոր ուժերը իւրեանց կը պահանջեն։ Այդ ատամներով միայն մեզ կարելի պիտի լինի Խեղ և պատրաստել մեր դեռ ևս թոյլ կազմուածքին խելոյն և անհոգեմէն այն լիովի բարոյական նիւթը, որ մեր առաջին դրած ունի արդի քաղաքակրթութիւնը, և որոյ ուղղակի մարտկը մեզ պիտի անկարելի է կամ շատ դժուար։

Այս նոր ատամնածնութեան կարգէն է անստարակոյս մեր ամենակարեւոր խնդիրներէն մէկը, այն է՝ վերջապէս որպէս որպէս խնդիրը։ Սորա հետ կապուած կը տեսնենք և մեր աղգային ուսումնարանաց ծրագրի և նշանակութեան որոշումը։

Ի՛նչպիսի ձայներ, ի՛նչպիսի առաջարկութիւններ չը լսուեցան արդեօք մեր օրագրաց և լրագրաց մէջ այս մասով։ Մենք չը կամինք այստեղ բոլորը մի առ մի յառաջ բերել — այդ մեզ շատ հեռու կարող էր տանել։ Այլ ընդհանրապէս կ'ասենք, որ ցաւի տեղը և բունը չիմանալուց՝ առաջարկած դեղօրայք երբեմն անտեղի էին, երբեմն վնասակար անգամ։ Իբրեւ օրինակ այս մտերիցս՝ հարեանցի կերպիւ մեր ընթերցողի

միտը ձգենք միայն "Մ...:" 1869 թուակ. թերթերի մէջ տպած Ռուսիացի մի պարոնի խորհրդածութիւնքը Թիֆլիզու Ներսիսեան Դպրոցի վերաբերութեամբ: Թողուածի հեղինակը 'ի շարս այլ եղբակացութեանց՝ վերջ 'ի վերջոյ գալիս է հետեւեալին թէ՛ "Ներսիսեան Դպրոցը մի հիմնաւոր ծրագիր չունի, [մի որոշեալ նպատակ այժմն չէ երեցնում. հետեւաբար թշուառ դրութեան մէջ է", Այս թերութեան և անորոշութեան գլխաւոր պատճառն ևս՝ Դպրոցը Հոգեւոր իրաւասութեան տակ լինելն է կարծում: Առաջի պարբերութեան դէմ չը խօսինք. գալով երկրորդին՝ կը հարցնէինք. Հոգեւոր իրաւասութիւնը ինքն ըստ ինքեան ի՞նչ կը թկադրէ, եթէ ոչ այն թէ՛ Ուսումնարանը ժողովրդի համար կրթեալ հոգեւորականներ և կրթեալ վարժապետներ պատրաստէր: Մեր այժմեան դրութեան մէջ՝ ամենայն խոհեմ մարդ մի և նոյն կերպիւ այս երկու գործը անբաժան պիտի համարէ. այսինքն՝ կրթեալ վարժապետացուն մի և նոյն ժամանակ քահանայական պաշտօն վարելու կարող պէտք է լինի. իսկ կրթեալ քահանայն՝ այժմեան մօրով վարժապետական գործին ընդունակ, — Եթէ ուրեմն՝ Դպրոցի Տեսչութիւնը տեսնէր իրաւի ազդի այժմեան ընդհանրական կարօտը, և նպատակ դնելով նախ և առաջ վերը յիշած մօքով խորհրդական վարժապետներ պատրաստելը, իւր ուսման ծրագիրը՝ լուսաւորեալ Տէրութեանց միջնակարգ ուսումնարանաց չափով այնքան լայնացներ, որ այսօրեղ աւարտողները փոքր առ փոքր կարողանային ուղարկուիլ Եւրոպա՝ ուղղակի վերապահական ուսումնարան մտնելու (մնացողները որպէս լաւ պատրաստուած վարժապետացուք, 'ի հարկէ, ազդի մէջ անհետ չէին կորչելու թէ՛ իւրեւ քահանաներ և թէ՛ մասաւր այլ ասպարէզների մէջ): Հարցնում ենք դարձեալ. այսպիսի մի օգտաւէտ նպատակի իրագործելուն պիտի ընդիմանա՞ր Հոգեւոր — Իշխանութիւնը, և կամ նորա իրաւասութեան թեկադրութենէն դուրս էր այդ. քաւ լիցի: Պարոնը, երևի, մոռնում է, որ եթէ ժողովրդի առաջաւոր անձինք՝ ինքեանք իւրեանց ժողովրդի բուն կարօտը երկրորդականէն ջոզել չիմա-

նան՝ մինակ Հոգեւորի ինստիտուիլը փոքր կարող է օգնել. զորօրինակ, Ռուսիացի պարոնին անյայտ չը պէտք է լինի, որ մի քանի տարի առաջ երկու թէ՛ երկը երիտասարդ՝ Էֆէնտեանցի՝ Դպրոցին կտակած դումարով ուղարկուցին Եւրոպա ընդհանրական ուսումնառնելու. հարցանում ենք՝ Հոգեւոր իրաւասութիւնն էր մեղաւոր, որ նոցա վերայ անհրաժեշտ պարտք չը դրուեցաւ վարժապետական դիտութեան և արհեստի մէջ կադրելագործուելու և մի որոշեալ ժամանակամիջոց Դպրոցին ծաւայելու. կարծենք նոյնպէս թէ՛ հանգուցելոյ կտակի ողջոյ դէմ ևս չէր այդ: Այստեղ մենք ամենեւին դիտաւորութիւն չունէինք՝ կտակակատարներին կամ այս և այն մասնաւոր անձին ակնարկելը. որովհետեւ մեր ընդհանուր գոյւծերի որոշեալ դիտակցութիւն չունենալը շատերիս պակասութիւնն է: Մեր տեսն այսքանն է թէ՛ երբ այսպիսի հասարակ պարագաների մէջ անգամ (ուր թէ՛ կարօտութիւնը, թէ՛ այդ կարօտութիւնը ըստ չափու լրացնելու կերպը ինքն ըստ ինքեանց բաց յայտնի էին) մեր Թիֆլիզու առաջնաւոր անձինք կը դժուարանան մի նշանակեալ նպատակ ցոյց տալ: . . . Ուրեմն՝ Պ. Ռուսիացեոյ կողմանէ՝ Դպրոցի թշուառութեան մեղադրանքը առանց փաստերի Հոգեւոր իրաւասութեան վրայ ձգելը՝ ի՞նչ միտք ունի, եթէ ոչ՝ միակ վայրաբանութիւն: Գնասակար բժակընդրութիւն. երանի չէր լինի եթէ մենք Հոգեւոր իրաւասութեան շրջանի մէջ եղածը միայն ըստ կարգին կարողանայինք մշակել, այդ ևս մեղ բաւական էր:

Ինքը՝ Պ. Ռուսիացին, որ գուցէ մեր առաջնաւորներից մինն է, ուր է նորա առաջարկած որոշեալ նպատակը: 2ր լինի՝ թէ՛ պարոնը, դրաւութեամբ իւր բերած մասնաւոր օրինակներէն (Ղաղաղեանի, Թիւսիկեանի, Արամեանի) կամի Ներսիսեան Դպրոցը կիս — հետեւի նման մի ուսումնարանի փոխարկած տեսնել, որպէս զի աւարտող աշակերտները ուսումնառութեան ձեռնարկէ Կրդ դասատուներ ընդգնուէին: Եթէ այդքան տեղն է հասել, լաւ չէր լինիլ՝ Ներսիսեան Դպրոցը ուղղակի գաւառական Ուսումնարան չլինէինք . . . — ահա ձեզ հիմնալի իրաւ, պատ-

ուելի՛ Հոգաբարձուք ներս։ Դպրոցի... Մեզ
կը մնայ միայն ցաւիլ, որ "մարտի" պէս պատ-
ուական լրագրի մէջ, ուր ամբողջ էինք ըստ մեծի
մասին իսկական և ազդիւ բուն յառաջակի-
մութեան ծառայող գրուածներ կարգալ, տպած
դասեր յիշեալ Պ. Ռուսիացւոյ ծանծաղամիտ
յօդուածն ևս։ Ի հարկէ այդ ղիպուածով
իսկապէս խմբագրութիւնը անդոսնելէն շատ հեռու
ենք, նախ որ նա լաւ տեղեակ չէր լինիլ Թիֆլի-
զու Դպրոցի հանդամանքներին, և երկրորդ՝ իրը ու-
րիշներէն պարզելու նպատակաւ այդ կարող էր
տակել։

Վարժապետներ պատրաստելոյ բուն խնդրոյ
մասին եղած զանազան շփոթարարութեանց օրի-
նակները այստեղ բերելը դարձեալ կը երկարէր։
Այսքանս կ'ասենք, որ ինքնահրաւեր ատամնա-
բոյժները այս խնդրոյ մէջ ևս պակաս չ'էին։
Ահա մինչև ց'այժմ լրացնեալ բովանդակու-
թիւնը կարճաւորս. "Եւրոպայում վարժապետա-
կան Դպրոցներ կան, ուր դաստիարակուում են
կատարեալ կրթութեամբ ուսուցիչներ։ մենք ևս
հարկաւորութիւն ունենք այդպիսի ուսուցիչներին։
Ուրեմն... ուղարկենք մեր երիտասարդները (Ազգի
գումարով ուղղակի այդ Դպրոցները)։ Այս առա-
ջարկութիւնը հետեղաբար կամ արամաւաւորէն
արած կը թուի։ և մենք մի լաւ չէինք ունենալ
սորա դէմ ասելու, և թէ միայն մասնաւոր դէպ-
քերի վերաբերէր։ Օրինակ. եթէ այս կամ այն
բարեկործ Ազգայինք՝ ցանկալով իւրեանց բարե-
գործութեամբ ոչ միայն երկու երեք անհատներ
Ազգի մէջ բարեօրել, այլ՝ դոցա միջոցաւ մեր
ընդհանրութեան որոշակի կարօտը մասամբ և եթ
լրացնել, կ'հրաւիրեն այդ նպատակին ձեռնառու
երիտասարդներ Եւրոպա։ Դաստիարակութեան
բարձր ուսման մէջ կատարելագործուելու. փառք
և պատիւ այդպիսեանց։ Եւ մենք ամենս, ի հարկէ
յորդոր պէտքէ կարդանք միւսներին ևս հետեւել
դոցա, որովհետեւ դոքա Ազգի մէջ մեծագործու-
թեան սկիզբն են դնում։ Սակայն չը պիտի մոռ-
նանք, որ այդպիսիներ հազարաւորներէ մինը -
երկուսը կը պատահին. որովհետեւ մասնաւորնե-
րի համար, իրաւի գործը պնդան հեշտ չէ Այս-

քանը միայն միտ բերենք թէ՛ մեր փոքր 'ի շատէ
ձեռնառու համարուած երիտասարդներին Եւրոպայ
լուսաւորեալ քաղաքները ուղարկելով՝ նախ և
առաջ՝ դեռ որքան հոգատարութիւն պէտք կը
լինի՝ նոցա ընդհանուր պարագայման, մայրենի և
մի երկու հարկաւոր օտար լեզուաց թերութիւնը
լրացնելու համար միայն... Եւ դարձեալ.
ներսէս ա։ Դպրոցը շատ անգամ այս կամ այն
գիտութեան ուսուցիչ, գլխաւոր վարժապետի կամ
Տեսչի պակասութիւնէ կրել։ Փոխանակ համա-
լսարաններում խաւարած (ըստ մեծի մասին դաս-
տիարակութեան անտեղեակ և պլխաւորապէս իւր-
եանց մասնաւոր գործերին զբաղուած) պարենայց
շնորհներին (մոռնալից) սպասելու, և երբեմն այդ
շնորհները բաւականին մեծ գումարով ձեռք բե-
րելու, անտարակոյս, վերջի տարիների հոգաբար-
ձութիւնը առաւել անտեսաբար և հեռատեսու-
թեամբ վարուած կը լինէին, եթէ Դպրոցի գու-
մարներէն մաս մի յետ ձգելով տնօրինէին՝ դէթ
երկու տարին միանգամ այս կամ այն յատուկ
ձեռնառու երիտասարդը Եւրոպա ուղարկելու. որ-
պէս զի սորա արդի դաստիարակութեան և վար-
ժապետական արհեստին հմտանալով՝ գային իւր-
եանց սնուցանող Դպրոցին մի ժամանակամիջոց
համեմատաբար աժան ծառայէին, իրեւ վճարումն
պարտուց։ Այս կերպ թէ և տակաւ առ տակաւ՝
մինչ ց'այժմ Դպրոցը ոտքի կանգնած կը լինէր։
Ի հարկէ, այժմ մանաւանդ առաւել վստահու-
թեամբ այդպիսի բարեացաւթութեւ բարեբեր ձեռ-
նարկութեանց յոյսեր պէտքէ ունենանք ներկայիս
մեծազան Տեսչի հեռատեսութեան և Մեծապ.
Հոգաբարձուաց խոհմութեան։

Ասացինք՝ այսպիսի մասնաւոր դէպքերի մէջ այդ
յորդորը և առաջարկութիւնը ունի տեղի։ Ըսյց
երբ այդպիսի առաջարկութեամբ մեզ պսում են թէ՛
Մեր գաւառները, մեր փոքրիկ քաղաքները տղի-
տութեան խաւարի մէջ, նախապաշարմանց ձեռքն
անասելի զոկանաց և վտանգների տակ կ'հիծեն,
և կը հառաչեն, - սոցա ահա պէտք են կրթեալ
Ուսուցիչներ, որք ժողովրդի կեանքին սերտ կապե-
լով կապուած, նորալ թերութիւնը և պակասու-
թիւնը լաւ ճանաչելով՝ գիտենան յարմար կերպիւ

նորա վերքերը մաքրել և հարադատ սպեղանիք դնել այսպիսի ուսուցիչներով միայն մեր դպրոցների հարկւրաւոր աշակերտները սակաւ մի լըյսի երեսս պիտի տեսնեն՝ և այլն : Այստեղ խօսքը՝ Ժողովրդական կրթութեան հարցին վերաբերող խօսքն է : Եւ երբ՝ փոխանակ խոհմովութեամբ իրական միջոցներ որոնելու՝ այդ ամենատեսչալի նպատակի իրադրութեան համար, միակ հնար մեզ ցոյց են տալի մեր ամեն քաղաքներում Յնոքներ (դպրոցներ) հաստիւլ և մեր երիտասարդները ուղղակի Եւրոպայ ուղարկելը, — այն ժամանակ՝ չենք կարող այդ առաջարկութեան մէջ մեծ խրամատ մի չը դիտել : այո, եզրափակութեան մի ուստումն, որ վերը յիշած ատամնադոշների երեխայի դեռ չը բուսած կաթնատամները աղցանով (քէլիէթով) դուրս քաշելէն պակաս չէ :

Յիրաւի, եթէ մի փոքր քննութեան տակ ձգենք այդ կերպ եղած առաջարկութիւնը՝ պիտի տեսնենք, որ մեր հրապարակախօսները՝ կամ ամենեւին չը կամին ճանաչել մեր այժմեան երիտասարդութեան կազմութիւնը, չը դիտեն ևս թէ՛ ինչպիսի յատկութիւնք և պատրաստութիւն պիտի ունենայ մի վարժապետական դպրոց մտնող Հայը, — կամ՝ Եւրոպայի լուսաւորեալ քաղաքաց վարժապետական ուսումնարանները իրանց կը թուի մի ներկարարի կարաս : որի մէջ ամեն Հայ երիտասարդի ականջներէն բռնած՝ մի երկու անգամ ընկըղմենք թէ չէ, ահա մեզ համար պատրաստ կը լինի ներկուած Հայ ուսուցիչը : Հարցանում ենք մեր հրապարակախօսներին՝ որպիսի երիտասարդութիւնից պիտի քաղեն իւրեանց ուժերը Եւրոպա ուղարկուելու վարժապետացուքը : Համալսարանների, ճեմարանների, կամ զանազան տէրութեանց միջնակարգ ուսումնարանների ուսանողներէն արդեօք

Այժմ ամենայն մտախորհ մարդ տեսնում է թէ՛ այդ տեղերից տարիներով պիտի Հայ վարժապետացուներ որոնես, որ մինին կամ միւսին գտնես, այն ևս իրրեւ մի յաջողակ և պատահական դիպումած : Այդ գծուարութիւնը շատերը բնական կը տեսնեն մանաւանդ տնտեսական հայեացքով, միտ դարձնելով այն զօրաւոր պայմաններին, որոնց աղբիւրութեան տակ մեր երիտասարդութիւնը ստիպ-

ուած է այս և ոչ այն ապրուստի ճանապարհներ որոնել և երբեմն շրջամիլիկ թափառել . . .

Եւր ազգային դպրոցներէն նոցա այժմեան դրութեան մէջ նոյնպէս չենք կարող Եւրոպայ լուսաւորեալ քաղաքաց վարժապետական ուսումնարանաց համապատասխան աշակերտներ յուսալ : Ուրեմն՝ մեզ կը մնայ պարոնայց ընդարձակ առաջարկութեանը հետեւալ առածով պատասխանել : Առջի դրամով Եւրոպա երիտասարդներ որոնելու համար նաեւ յատուց պէտք է երիտասարդներ որոնելու : Յուսով ենք թէ՛ մեր ընթերցողին արդէն պարզ է մեր միտքը : չը երկարենք ուրեմն՝ թէ՛ որպիսի երիտասարդների կարօտութիւն կայ : Միայն այժմ իրը մեկանց ակներեւ կացուցանելը համար՝ մեր ամեն լուսաւորում (Համալսարաններում, Ուսումնարաններում և զանազան վարժարաններում, ուսում առած) ընթերցողին կը հրաւիրենք՝ իւր փափուկ բաղմոցի վրայէն և իւր զարդարուն սենեկէն մի օր, մի ժամ իւրեան փոխադրել մտքով Մշու գաւառը, Վան, Բաղէշ, Կարս, Ագուլիս, Գիւմրի և այլն, այն ևս՝ ժողովրդական վարժապետի պաշտօնով հանդերձ և սորա բոլոր պարագայիւք : Այսպիսի փոխարկութեան մէջ իսկոյն պիտի զգայինք ամենայն լըծութեամբ թէ՛ ինչ է մեզ պակաս և ինչ հարկաւոր : Թէ՛ բացի զարգացումը՝ որպիսի նորանոր զգացմունքների, սովորութեանց, տրամադրութեանց պիտի կարօտէինք ամեն մի տեղի ժողովրդի դրութեան և պիտոյից համեմատ, թէ՛ որքան մասնաւոր տեղեկութիւնք պիտի ունենայինք մի քանի դիտութեանց մէջ, մանաւանդ մեր աշխարհադրութեան և պատմութեան (վերջին դարերը առաւելապէս) : Պիտի զգայինք անշուշտ թէ՛ այդպիսի և նման տեղերում առանց վատութեան և թուլացուցիչ յուսարեւելութեան միշտ դործունեայ ուսուցիչ լինելու համար՝ եթէ ոչ Պետադպրոց հանձարը (որ շատ հազուադիւր է, ի հարկէ) գտնես նորա ժողովրդի մէջ ապրելու ուժը և կարողութիւնը պիտի ունենայինք : Սորա համար արտասահմանում կըրթութիւն առնենքս դեռ շատ փոքր պիտի լինէր : այլ՝ մինչև Արտասահմանը՝ մեր մանկական հասակը այդ իսկ ժողովրդոց մէջ պիտի անցուցած լինէինք, մեր պատանեկութիւնը այդպիսի նպա-

տակի շատ մի յարմարուած պէտք է լինէր:

Հարկաւոր է որքան նախ և յառաջ՝ Հայրենի-
 քում վարժապետացոյցները (Վանդիդաթներ վարժա-
 պետութեան) պարտաւորել: Մեր մտքով վարժապե-
 տացուներ պատրաստելով մենք միեւնոյն ժամա-
 նակը քահանայացուներ կ'ունենանք. որովհետեւ
 այդ երկու դասերը մեր այժմեան դրութեան մէջ
 բոլորովին միակերպ պատրաստական կրթութիւն
 պիտի ստանան, որ կարողանան իւրեանց բուն
 նշանակութեանը ծառայել և իրար օգնական լի-
 նիլ կեանքի մէջ:

Ահա այս գործին պէտք է ձգտին աժմ մեր ույ-
 ժերը. . . ահա այս մասին կ'աղբերսմք մանաւանդ մեր
 Տեսուչներին և Հագագարձուններին ուշի ուշով
 խորհել . . . և վճռողական ընթացք բռնել:

Մենք մեր կողմանէ՝ միանգամայն համոզուած
 ենք՝ թէ քանի մենք չ'ունինք զանազան մեր հա-
 րուստ կենդրոններում՝ դէթ երկու — երեք հիմնա-
 ւոր հաստատութիւնք՝ վերը յիշած մտքով Ազգա-
 յին վարժապետացոյցներ պարտաւորելու որոշուած նպա-
 տակով մեր մէջ այժմեան ուսուցիչներին (նոյնպէս
 և կրթեալ քահանաներին) յաճախելը անկարելի
 է, հետեւաբար՝ մեր հարստահարեալ, եղկելի ժո-
 ղովորդի փրկարար կրթութիւնը և լուսաւորութիւ-
 նը պիտի մնայ երազական:

Այսպիսի հաստատութիւնք մեր այժմեան պայ-
 մանների մէջ ունենալը մի թէ ցնորք է. չէ՞ որ ըստ
 մասին կան: Այս են՝ Ներսիսեան Գալոցը, Պօլ-
 սոյ՝ Նուպար — Հահնաղարեան վարժարանը, Սո-
 ցա հնարները այնքան սուղ չ'են՝ որ իւրեանց
 այժմեան ուսման ծրագիրը՝ մեր յետադպում բե-
 րած պատգամներէն կամ նմաններին հասցնե-
 լը՝ մեր ուժերէն վեր համարէինք: Թող՝ միայն
 համազմունք լինէր մեր մէջ և ոչ մտաց տատա-
 նում մեր գլխաւոր կարօտութիւնը երկրորդա-
 կանէն հաստատ որոշել իմանայինք, որով ինքն
 ըստ ինքեան այնքան դժուարութիւններ չը պիտի
 ներկայացնէր:

Սոցա կարող էին հետեւիլ Մեսրոպեան վար-
 ժարանը և մասամբ Մուրատեան վարժարանը,
 եթէ այս վերջինի տնօրէնքը թողլով մասնաւոր
 ձգտումներ՝ ալլի ընդհանրութեան բուն օգտին

ծառայելու տրամադրուէին և փոխադրէին իրանց
 վարժարանը Պօլս կամ Կարէն*:

Ո՛րը յիշեալ ուսումնարաններէն արդեամբ վա-
 ւերացնէ ազգի առաջ այդպիսի որոշեալ նպատակի
 դիմելը. նոյն և առաջինը պիտի վայելէ ազգի իրա-
 կան սէրը և համակրութիւնը: Հաւատացած ենք
 թէ՛ մեր հասարակութեանց կողմանէ սակաւ ժա-
 մանակի մէջ նուէրները այդպիսի հաստատութեանց
 այնքան պիտի առատանային, որ հարկէ լինէր որ-
 քեցորդի տնայնապետ կոնստանտին Բերդի-
 ղի մօտ արտաքին գործերու նախարարութեան
 լինէր որ փոքր քան փոքր Եւրոպայ ուղարկէին և*:

Այս կերպ վարժապետացու պատրաստեալ երի-
 տասարդներէն՝ ընտրելով միայն Եւրոպայ ու-
 դարկելով հաւաստեօք պիտի տեսնէինք թէ՛ ազգի
 գումարը իւր ամենայն տոկոսով և շահերով գործ
 զրինք: Ազգի նուիրական գումարները վայր 'ի վերջ
 կամ կ'իստա շահելը յամենայն դէպս մեղք է, ուր
 մնայ՝ վարժապետներ պատրաստելոյ կարևոր խնդ-
 րոյ մէջ:

*) Բայց աւանդ. այնքան վստահութիւններս աւե-
 րուած է վերապահութեաց մեծ մասի երկարամեայ
 արարքներէն, մանաւանդ այդ վարժարանի նկատ-
 մամբ, որ կը կասկածենք թէ, զորս ընդունակ լինե-
 ին մի առողջ աղղային դադափարի ծառայելու եւ
 թողնէին իսպառ, խախտու եւ փրկած ոկըրանց
 տակ դեղեւել եւ խարխափելը Ո՛րի ոչ կամ կերաշ-
 խաւորէ թէ, այդ վարժարանը, ի վաղուց արդէն շեղ-
 ուած զօլով կտակարարի դիւստոր որոշումներէն,
 փոխադրուելով այժմ, Հայաստանի իսկ ծոցի մէջ
 խարդախութեանց սերմնացան չը դառնայ
 Եղճակ Մուրատին, կրկինք:

**) Այս տեղ հարեւանցի կրկինք այն շատերին
 յայտնի միտքը թէ, շատ մի աղղային գումարներ,
 եկեղեցական գումարներ, հասկէւ գումարներ մեր
 մէջ անհետ եւ անպտուղ կորուսուել են եւ վատնուել:
 Եւ եթէ շատ անգամ զուրկ ենք մնացել սպասելի
 նուիրատուութիւններէ եւ կտակներէ: Սորա մի պատ-
 ճառն եւս այն է եղել, որ որոշեալ գործունէութեան
 կեդրոններ կամ հաստատութիւնք չենք ունեցել: Ու-
 նեցածներս էլ, ժողովրդի վստահութիւնը փոքր են
 աշխատել զրաւելու:

Երբ իսկապէս կրթեալ վարժապետներ մեր մէջ լսողմանային, սոցանից պիտի դուրս գային այնպիսիք, որ ինքեանք ընդունակ լինէին՝ այժմեան մշտնջող մանկավարժներ, նորա հետ անբաժան և կրթեալ քահանաներ մեր յիշած Ուսումնարանների աշակերտներէն պատրաստել ուղղակի հայրենիքում: Այս կերպ՝ մէկ կողմանէ մեր ծախսը փոքր առ փոքր պիտի սակաւէր, միւս կողմանէ՝ մի ողկւոյը բազմաթիւ պտուղներ իւր վերայ պիտի կրէր:

Մի լսացատրութիւն ևս: Գուցէ մեզ ասեն թէ՝ 1) վարժապետացուի և քահանայացուի կրթութիւնը բոլորովին միացրած՝ անյաջող խառնուրդ մի կարող է՝ դուրս գալ և եթէ այդ ևս չը լինէր: 2) մի թէ մեր որդիքը՝ ամենը՝ վարժապետներ և քահանաներ պիտի դառնան, որ միակ այդ նպատակին ծառայեցնենք մեր գլխաւոր աղգային ուսումնարանները:

Սորա դէմ մանրամասնօրէն խօսելով՝ լրագրական յօդուածի սահմանէն դուրս ելած պիտի լինէինք: Առաջի պարբերութեան նկատմամբ կարծառօտ միայն ասենք, թէ՝ յետագայում երկու տեղ բերուած վարժապետացուաց ուսման առարկայից գլխակարգութենէն «*միջին դասնէն*», որ կարելի լինէր աւելորդ կամ շտալական համարել կրթեալ Հայ քահանայի համար, բացի մի Եւրոպական լեզուն (վերջի դասատներում) և մասամբ մարմնամարզութիւնը (այն ևս իբրեւ զինքն մեր կողմանէ), աւելցնելու այլ ևս ոչինչ չենք դնում: Բացի խառնուրդից (որը ուսումնարանէն դուրս է և որին ընտելանալու համար մի տարի մի Եկեղեցում ծառայելը շատ և շատ բաւական պիտի լինի):

Դառնանք օտար ավագ նայենք: Մասնաւոր վարժապետական ուսումնարաններով չքաւոր ամեն մի աղք՝ ժողովրդական վարժապետացուներ ըստ մեծի մասին քաղում է իւր հոգեւոր դպրոցներէն և ոչ աշխարհական միջնակարգ ուսումնարաններէն: Հոգեւոր դպրոցներէ մէջ՝ թէ՛ ընդհանուր կրթութեան սահմանները լայնացնելով թէ՛ վարժապետականութեան տարրեր մոցնելով: Իսկ մեզ ուրիշ կերպ մտածել և դործելն անգամ անկարելի պիտի համարինք: մանաւանդ որ այդ կերպն է մեզ ամենակարեւորը և ամենաօգտա-

ւետը: Այս կերպ՝ Օրինակ. Գերբնական Դպրոցի որդիները և փրկութեանը այդ երկու նպատակը սերտ միացնելու մէջ և որդեկան մասնաւոր խառնուրդն է, և ոչ նորանոր նպատակներ ստեղծելը: Այսպէս միայն դպրոցը պիտի ազատուի նորանոր անճոռնի խառնուրդներէ:

Գալով երկրորդ պարբերութեանը, օրինակով խօսինք: Երբ մի մարդ հասարակ հացի կարօտութիւն կ'կրէ և իւր ունեցած հնարները հաղիւ կը հասնին դորա գնելուն, նա հարկաւ եղ և պանքի ձեռք բերելը պէտք է թողնի պատահական դէպքերի: Այս մեր վճռողական պատասխանը. ահա զինքդ անն ևս՝ թող ընթերցողը չը մոռնայ, որ վարժապետացու կամ քահանայացու պատրաստելով մի ուսումնարան մասնակրթական (սպիտակ) ուսումնարան չէ դառնալու սոսկ մտքով: այլ՝ դարձեալ կարող է մնալ հանրակրթական կամ համազգային շրջանի մէջ: Աշակերտները այդպիսի ուսումնարանի մէջ քաջ պիտի տեղեկանան բոլոր այն գիտութեանց, որ անհրաժեշտ կը համարուին այժմ ամեն լուսաւորեալ մարդոյ համար: Զանազանութիւնն այս է միայն թէ՛ այդ գիտութիւնքը այն դիտմամբ, այն կերպով, այն մեթոդով պիտի հաղորդուին, որ ապագայ վարժապետին կամ քահանային ևս առաւել նիւթ և հնար տան նոցա դործունէութեան մէջ: կամ այլ խօսքով՝ իրպէս այդ պիտի պահանջէր ժողովրդի կարօտութիւնը և դրութիւնը: Այս կերպ՝ աւարտած աշակերտների մի մասը եթէ ընդունակ չը լինին քահանայ կամ վարժապետ դառնալու, մեր միւս ասպարէզների մէջ դարձեալ առաւել օգուտով պիտի գործեն քան թէ՛ այժմ՝ թէ՛ իբրեւ վաճառական թէ՛ իբրեւ դրագետ և այլն:

Արդարեւ՝ թագաւորական ծառայութեան մտնելու և իսկոյն արհեստաւոր դառնալու պիտի զօրաւրանային, բայց այդպիսի դիտմանց այնքան կարօտութիւն չկայ, հնար ևս չ'ունենք: Մասնաւոր որ բարեկեցիկ Տէրութեանց այդ նպատակաւ հիմնած ուսումնարանների դռները բաց են ցանկացողաց համար: Այս հայեացքէն նայելով՝ Ներսիսեան Դպրոցին մասնաւորապէս՝ կը տեսնենք որ սա մեծամեծ փութիւնութեանց ենթարկուելու կարօտութիւն չունի, ինչպէս շատերը կ'աղաղակեն: Այլ՝

զանցումը օր ըստ օրէ համակրական է դառնում: Վարժապետական ձեռնարկներից այստեղ առաջին տեղը պիտի ունենայ Հ. Այստընհայի քննական քերականութիւնը):

„Մեր հին և նոր ընտիր հեղինակների գրուածոց. Մովս. Խորեն. Եղիշէի, Վաղ. Փարսյ. Ա. գաթանդ. Ստեփան Օրբէլեան. Յովհան. Վաթ. Փաւստոսի, Մովս. Վաղանկատ. Աւետիկ, Սէրէ. ոսի, Վարդանայ, Առաքելի, Սմբատայ և Կիրակ. Գանձակեցւոյ պատմագրութեանցը, Սոցանից թարգմանածներին այն օտար լեզուների, որք ծանօթ էին աշակերտաց, մանաւանդ այդ թարգմանութեանց՝ ծանօթութեանցը և մեկնութեանցը. Զանաղան նոր ժամանակագրութեանցը, որք տպուած են մեր ամագիրներում. Ղորօրինակ. Յովսէփի. անուանեալ Վաթ. Արղւնի. Մանուէլ Վարդ. Կիւմիւշխանցւոյ, Կոստանի ամագրումը և այլն և այլն: (Այստեղ մի փոքր զիջում լինան կը հրաւիրենք. Թող չը մոռնանք թէ՛ վարժապետացու և քահանայացու դաստիարակել և հնախօս պատմաբաններ պատրաստելը իրարուց մի փոքր կը զանաղանուի. ըստ մեղ ևս՝ իրաւի շատ կարեւոր է առաջիններին մեր մատենագրութեան և գրականութեան փոխառութիւնները ամենայն հմտութեամբ և մեկնաբանութեամբ ուսումնասիրելը. բայց այն ժամանակը աշակերտաց դպրոցական ժամերն ևս չը պիտի ներէին՝ բացի այդքանը ծանօթանալ դարձեալ և այլններին): 2. Եւ այլն չը պէտք է կորցնել):

„Պիտոյ է նշնակէ տեղեկանալ այժմեան ընտիր զանազան Հայ Բարձրագոյն դպրոցում շարագրութեանց և հատուածներին (Խաչ. Արղւնեան և միւսները) Հայոց Եկեղեցւոյ Պատմութեանց, Գրականութեանց, Գրարագրութեանց և Գրականութեանց մասին պատմութեանը և հին և նոր կրթականներին):

„Աշակերտները պիտոյ է իմանան Թուրքանութիւնը, (Ալթէքու) և այլն... առհասարակ ձեռնարանական Մաթեմատիկայի մասը, ընդհանուր պատմութիւն, ընդհանուր աշխարհագրութիւն, Հայաստանի աշխարհագրութիւնը և ստորագրութիւնը (Հ. Ա. Ալիշանեան), և Հայաստ. պատմութիւնը, Հայոց գրականութիւն (Բաղասանեան) Ա. հատ. և Հ. Զարբանեան), ընտիր բանաստ-

„տեղծութիւնը (Շնորհալի, Ալիշան. Թ. Պատկանեան) Հին և նոր ընտիր աղբյուրները, (2րդ գիտելիք ինչու առ հասարակ մեր ուսումնարանաց և նոցա ծրագրաց մէջ միշտ մոռացութեան կը տրուի ընդհանուր գրականութեան պատմութիւնը, գուցէ՝ վախճուց թէ՛ մեր աշակերտները օտար աղբյուր հեղինակների գրուածներով կարող են յափշտակուիլ և կարեւորը մոռանալ: Բայց մի՞թէ կարելի է թաղցնել աշակերտաց աչքին այդքան մեծ բանը, որպէս է Եւրոպական գրականութիւնը: Լաւ չէր՝ աշակերտները դորա պատմութեանը տեղեկանալով՝ Եւրոպական հեղինակներէն գոնեա՛ն արժանաւորներին և մի քանի գլխաւորներին միայն կարգան և ոչ ամեն ձեռք ընկածը զարդ ի՛ր զաղտոյ):

Պիտոյ է գծագրական նկարչութիւն (այստեղ՝ գլխաւորը մոռացուել է թէ՛ նախ և առաջ վարժապետացուն պէտք է լինէ՝ ունենայ՝ այսինքն՝ թէ՛ թանաքով, թէ՛ մատիտով և թէ՛ կրով գեղեցիկ և պարզ գրէ):

„Տէրութեան լիզուն գրականապէս:

„Ֆիզիքա, բնական գիտութեանց ձեռնարանական, կուրսը (կաւեյները՝ դործականապէս և իրերացուցական կերպիւ. այդ է պէտք վարժապետացուն):

„Գերբնութիւնը — աստիճան և երկրորդ մաս փոքրիկ, նախնական, ուղիղ գիշեր և կարգաւոր և ուսումնաց քաղաքականութեան և քաղաքականութեան մասին պատմութեանը, աստիճանական, աստիճանական և աստիճանական մասին պատմութեանը, աստիճանական և աստիճանական մասին պատմութեանը, աստիճանական և աստիճանական մասին պատմութեանը:

„Եթէ կարելի է գիմնաստիքա — մարմնամարդութիւն — (Տիկիսում և Պօլսում ի հարկէ կարելի է և անշուշտ պէտք է. չէ՞ որ այժմ ամենը խոստովանում են թէ՛ մարմնամարդութիւնը իսկական մանկավարժի ամենակարեւոր իմանալու նիւթներից մինն է: Ահա այս կարգէն է և Երաժշտութիւնը, որ պէտք է այստեղ աւելցնել):

„Եթէ մեր ուսումնարանների մէջ այս բոլորը չ'են ուսուցանում, պիտոյ է ընտրեալ աշակերտներից կաղմը առանձին դասատուն և առանձին վարժապետներ պարապեն նոցա հետ լեզուներով և գիտութիւններով: (Եթէ առանձին կարելի է, պատճառ չ'ենք տեսնում՝ ի՞նչու բոլորի համար չը լինէր այդ կարծեք թէ՛

ծախսը միևնոյնը պիտի մնար. գործը մի փոքր պիտի յապաղէր. դորա մասին խօսիլ ևս պէտքը չէ):

«Այսպէս պարտ ու պատշաճ պատրաստուած աշակերտներին ուղարկել Բէռլին կամ Հ'յոլ-բերգ, յանձնելով նոցա այդ քաղաքների ուսուցչականաց խորհրդի հովանաւորութեանը:

Այս ծրագիրը գուցէ շատ մեծ և անգործագրելի երևի շատերին. Բայց չէ որ Երջանկալիշատակ Ներսէսը իւր ուսումնարանի բացման օրէն կը պատմեն թէ սորանից շատ առաւել հարուստ ուսման ծրագիր իրագործելու կը զիմէր: Արդեամբ այսքանը գոնեա՞ տեսնուել է, որ սկիզբներում՝ Ներսիսեան Դպրոցը Թիֆլիզու ճեմարանից յետ չէր մնում. ընդհակառակը՝ առաւել զարգացած աշակերտներ կը պատրաստէր: Եթէ այդ կարելի էր մեղանից 20 – 30 տարի յառաջ, ի՞նչու պիտի որ դպրոցը զխաւորապէս լուսաւորեալ աշխարհականաց հոգաբարձութեան տակ է և այլն... Ի՞նչու պիտի այդքան յետ մնացել ննք, որ վերը բերած մի՞ համեատ ուսման ծրագիրը մեզ անհասանելի կարող է թուել: Երևի այն պատճառաւ, որ մեր՝ լուսաւորեալներս յառաջադիմութիւնը՝ Խնկեանի քայլերին և շարժմանը շատ կը նմանի... Եւ մի՞թէ ամենայն զգացուն և աղնիւ Հայ սիրտ չը պիտի ձմիւ և սեղմուի, ամեն ամօթխած Հայի երես հարիւր և հարիւր անգամ չը պիտի կարմիր՝ երբ միտ բերէ թէ՛ մօտաւորապէս և միլիոն մի ազգի զանազան լուսաւորիպ կեդրոնների մէջ բուն ունեցող՝ միակ մի Ուսումնարան չ'ունի, որ արդեամբ իրագործէր օտար ազգաց գէթ միջնակարգ Ուսումնարանների Պռօգրամման:

Գայով մեր առաջուպ համեմատութեանը, եթէ մեր յիշեալ ուսումնարանքը դեռ երկար ժամանակներով խօշ մնան իւրեանց ազգանուէր կոչմանը, պէտք է խոստովանել այն ժամանակ թէ՛ մեզ իրաւի տիրել է և կը տիրէ այն ահաւոր և տաժանտ ակտը, այն երեխայական թշնամին, որ կ'անուանի անդրիական ցաւ կամ ինչպէս ուսումնականք կը գոչեն՝ Ռաքիտիլով (ոսկրացաւ): Արդ՝ երեխայից մատաղ կազմուածքի մտրակը՝ երբեմն տարիներով, յետ է ձգում երեխայի ատամները ծնելը և նորա առհասարակ ֆիզիքական զարգացումը:

Երանի թէ՛ միայն այդքան. նա կոշտութեամբ տերով լցնում է երեխի գագաթի ոսկրները, նորա կողքերը, վերջապէս ծոմնում է նորա ամբողջ ողնաշարը, այդ կերպ՝ պլանգակում նորա բոլոր մարմինը՝ ըստ մեծի մասին շուտով գերեզման ևս իջնելու: Տգիտութիւն և անտարբերութիւն պիտի լինի այդ մեր ցաւը, թէ մի ուրիշ բան:

Բայց քանի հնուու կը դիտենք մէղնէ այդ տըխուր պատկերը, քանի չը կամենք տեղիք տալ մեզ տիրելու այդ տխուր ապագային, նոյնքան առաւել ամենս պիտի աշխատենք շուտով պարզելու և պարզաբանելու մեր կարեւոր խնդիրները: Ահաւասիկ մեր կողմանէ՝ «վարժապետներ պատրաստելու խնդրոյ» վերաբերութեամբ մինչ ցայսօր լուծած խոհեմ ձայներին՝ մեր հապարակութեան մէջ առաւել արձագանք գոնելու համար պարտք համարեցինք այստեղ՝ բերել Պրօֆես. Բէրլինի՝ 1869 թուական «հօռդ – Դեօթը – Հուլիստունդ» Մանկավարժական օրագրէն թարգմանած՝ «յիսուն տեղիսներից» քաղուածները յարմարացնելով մասամբ մեր պայմաններին և պահելով միանգամայն անփոփոխ զխաւոր սկզբունքները: Այդ իսկ ըսկզբունքները մեր մէջ գործադրելու թարգման միայն կամեցանք լինիլ մեր յառաջիկայ խորհրդածութիւններով, և այդ կերպ՝ Խնկիւ քնած չը թողնել կը ցանկայիք միայն:

(Ենացեալն ի յետագայս)

Պ. Հ. Ո. Գ. Ե. Ը.

ԵՐ ԲԱՆԻ ԽՕՍԲ

ԲՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱՅ.

Երկրագունդը, որոյ վերայ զանազան շնչաւոր կենդանիք կրնալին և զանազան բոյսեր կը բուսանին, ունի մեծ ազդեցութիւն նոցա կենաց և աճման վերայ: Ամենայն տեղ՝ կայ որ և իցէ տեսակ կենդանի կամ բոյս. սակայն եթէ այն կենդանին կամ բոյսը տեղափոխի՝ անպատճառ կամ բոլորովին կոչնչանայ՝ կամ իւր առաջին ձեւը կ'կորսնցնէ. օրինակ՝ Զինաստամուռ չայի ծառը, ուր որ կտանեն կ'չորանայ, նոյնպէս Անգլիացին (տեղափոխե-

լով) գաղթելով Հիւսիսային Ամերիկա իւր կերպը փոխեց: Բնական աշխարհադրութեան նպատակն է ցոյց տալ երկրագնդի դիրքը:

Երկրագունտը մէկ տեսակ մարմին չէ, նա բաղկանում է զլխաւորապէս երեք տարրերից, որոնք միմիանցից տարբեր են. նրանցից երկուքն են հող և ջուր, որոնք երկրագունտ կ'ձևացնեն, և երկուքն էլ զանազան յատկութիւնք ունին: Այս երկու տարրերը այսինքն հողը և ջուրը կ'ձևացնեն ամուր անհաւասար մէկ բան, իսկ երրորդն որ է օդը հանդարտ ժամանակ հաւասար կեցած է, և ուրիշ զօրութիւնից հեշտ կշարժի:

Հողը և ջուրը պատած են օդով. օդը կ'զանազանի նրանցից իւր թափանցելութեամբ, ձգական զօրութեամբ և կազանման դրութեամբ: Այս բնական բաժանման հիման վերայ, երկրագունտ սովորելու համար պարտ է իւրաքանչիւր տարրը առանձին սովորել. առաջ խօսենք ցամաքի վերայ:

Հող, ցամաք: Ամուր հողը կամ ցամաքը, որ երկրագնդի երրորդ մասն է, ունի կողորակ ձև և կ'բաղկանայ մեծ և փոքր կտորներից: Մեծ կտորները կասուին մեծ ցամաք, և են չորս, Ա.) Հին աշխարհ, որ ծովերով և մեծամեծ լեռներով երեք մասն կրածանի այն է՝ Եւրոպա, Ասիա և Ափրիկէ, Բ.) Նոր Աշխարհ, որ է Ամերիկան 1492 թ. գտաւ Քրիստափոր Կոլումբոսը, և Ամերիկան երկու մասն կրածանի Հիւսիսային և հարաւային, Գ.) Ալտա-րալայ կամ Ալքիանիայ ցամաքներից ամենափոքրն է, և կ'գտնուի Հին և Նոր աշխարհաց հարաւային ծայրերի մօտ. և Դ.) հարաւային բևեռային ցամաք նոր է գտնուած, և գեռ օրինաւոր կեդ-պիւ չէ՝ ղննուած: Աշխարհագետներից շատերը կամեցան գտնել վերոյիշեալ ցամաքների, միմեանց հետ ունեցած նմանութիւններ, բայց վերջը համոզուեցան, որ այդ անկարելի բան է, վասն զի երկրագունտը միշտ զանազան փոփոխութեանց կենթարկի, Հին և Նոր աշխարհք միայն նրանով են նման միմեանց, որ Հիւսիսային կողմը լայն է, մէջ տեղը նեղանում են երկու մասն են բաժա-նում և պարանոցով միանում, և դարձեալ հետ-դհետէ նեղանալով սրածայր լեռներով են վերջա-նում: Ինչպէս նոր աշխարհի՝ նոյնպէս և Հին աշ-խարհի արեւմտեան կողմը ունի շատ գալարուածք

կամ կորուծիւնք (խորանկիւն): Իւրաքանչիւր ցա-մաքի մասունքներն էլ զանազանուում են միմեան-ցից իւրեանց ձևով և եղերաց դալարութեամբով. այս եղերաց դալարութեամբով մեծ նշանակութիւն ունին երկրիս համար: Քանի որ եղերքները ծուրն են, այնքան տարբեր է օդը, բոյսը և ուտղաբերու-թիւնը առհասարակ: Ի հարկէ զանազանութիւն ասելով նոյնպէս կիմանալք, որ մեծ ազդեցութիւն կունենայ բարոյապէս տեղոյն բնակչաց վերայ. վասն զի այն երկիրը՝ որը ունի լաւ եղերք, այն տեղի երթեկութիւնը առաւել ձեռնառու, զիւրիս, և շատ է լինում: Եւրոպան այս մասին շատ լաւ դիրք ունի: Եւրոպան Ափրիկէից երեքս անգամ փոքր գտլով, ունի այնպիսի եղերքներ որք կը տարածին 17,200 մղոն, թէպէտ Ափրիկէի բոլոր շրջակայքն է 14000 մղոն: Ամերիկան և Ասիան նոյնպէս զարգացած են, բայց Եւրոպան կգերազան-ցէ: հարաւային Ամերիկան կնմանի Ափրիկէին. և եթէ Ամերիկան չուենար մեծամեծ գետեր, նա էլ Ափրիկէի պէս կմնար սակաւամարդ և առանց մշակելի: Նոյնպէս լաւ չէ նշանակուած կղզեաց մեծութիւնները որոնք ամբողջ ցամաքից 25 ան-գամ փոքր են:

Ազդիւնները ունին երկու տեսակ ձև, որոնք յայտ-նի ցոյց կտան իւրեանց գոյութիւնը. առաջին տե-սակն են ցամաքի կամ երկրի կազմը, որոնք միշտ ցամաքի մօտ կլինին, այնպէս որ կկարծես թէ ցամաքից կտրած կտորներ են. վասն զի եթէ ցամաքը կվերջանայ թերակղզով, նրա մօտ լինում են կղզիք. և եթէ ցամաքի վերայ կան լեռներ, միև-նոյն և միատեսակ լեռինք կշարունակին կղզեաց վերայ: Երկրորդ տեսակքն են՝ երկրի կազմը, որք կլինին կամ առանձին կամ խումբ կկազմեն, որ-պէս հին աշխարհում՝ Յունաց Արշակաղագոս և Նոր Աշխարհում Մեքսիկոյի ծոցի կղզիները: Իսկ միւս կողորակ կամ ծովային կղզիները միշտ հե-ռու կլինին ցամաքից: Նոքա կլինին կամ բարձր կոնտնաձև և մէջտեղը լայն խորութեամբ, որից կսկսին լայնածաւալ դաշտեր կամ ցած, տափա-րակ, որոյ մէջտեղը միշտ լիճ (луга) կձևանայ և փոքրիկ նեղուցով ծովու հետ կմիանայ: Այս վերջին կղզիները կանուանին նաև մարջանեան կղզիք (капюль)՝ մարջան կենդանեաց ան-

ուամբ, որոնք ցածից հետո՛հետէ կղզոյն կ'բարձրացնեն: Հողմը զանազան նիւթեր և աւաղ բերելով կաճարացնէ այն կղզին և կհաստատէ նոցա վերայ եղած շինութիւնները: Երկրի անհասարկ զրուծիւնը այնպիսի նշանակութիւն (աղբեցութիւն) ունի երկրի վերայ, որպէս և եղբրաց զարգացումը: Բարձր լեռները որք շղթաներով կշարունակին, և նոյնպէս դատարկ աւաղոտ անապատները ունին վատ ներգործութիւն երկրի վերայ, և նոքա կգժուարացնեն ժողովուրդեան երթևեկութիւնը, որոյ հետեւանքն է վաճառականութիւնը որ է հարստութիւն: Բայց ընդհակառակն փոքրիկ լեռները և խոտաւէտ դաշտերը լաւ ներգործութիւն ունին ժողովուրդեան վերայ:

Եւրոպան այս կողմանէ շատ բախտաւոր է, այսինքն ո՛չ բարձր լեռներ ունի և ո՛չ աւաղոտ անապատներ, որը կրտսուին աշխարհիս միւս մասանց մէջ: Եւրոպայի բարձր լեռները մեծաւ մասամբ թերակղզեաց վերայ են: Եւրոպայի հիւսիսային արևելեան մասը, ուր և Ռուսաստանը կգտնուի, տափարակ դաշտ է, բաց 'ի մի քանի տեղերից. իսկ հարաւային արևմտեան կողմը առաւել լեռնոտ է, ունի բարձր ձինապատ լեռներ ինչպէս Ալպեան և Քարիստեան լեռները: Եւրոպայի ահագին խոտաւէտ և ջրային դաշտերը կան Ռուսիայում և Գաղղիայում: Ասիան աշխարհիս մասանց մէջ ամենէն բարձր է. Ասիայում լեռները մեծաւ մասամբ, մէջ տեղն են, և երկու խումբ կ'կազմեն. արևելեան և արևմտեան. և այս երկու խմբոց կապն է (Հինդուկո) Հինդուքիւս լեռը: Հինդուկոյից դէպ 'ի հարաւ կան Հիմալայ լեռներ՝ աշխարհիս ամենաբարձր լեռները: Ասիայում դաշտեր ևս շատ կան ինչպէս Սիպրիայի մեծ մասը և այլն: Ամերիկայում հիւսիսէն դէպ 'ի հարաւ կշարունակին ահագին Քորտիկեան լեռներ՝ որք ինն անգամ ճիւղեր կ'ընդունեն և դարձեալ կ'սիւսան:

Հիւսիսային Ամերիկան փոքր 'ի շատէ Եւրոպայի կնճանի: Ամերիկայում չ'կան շատ լեռներ, բայց կան շատ խոտաւէտ դաշտեր (саваны): Հարաւային Ամերիկայում գետերի եղերքների մօտ կան ահագին դաշտեր (помпась и льяносъ): Անձրեային ժամանակ շատ պտղաբեր են լինում այս դաշտերը: Ափրիկէի մէջ կան փոքր լեռներ

ինչպէս Հապէշտանի լեռները արևելեան կողմը և Բերբերեան հիւսիսային: Ափրիկէի մէջ տեղը մեծ լեռներ չ'կան, բաց 'ի երկուսից, որ մօտ ժամանակում զանուեցան Արևադարձի մօտ: Ափրիկէի հիւսիսային կողմը կայ ահագին Սահրայ անապատը՝ որը կասուի նաև աւազային ծով: Սահրայ անապատում տեղ տեղ կգտնուին խոտաւէտ և ջրային տեղեր և կասուին Ուլսիս, որոնք Սահրայի մէջ ցամաքային կղզիք կձևացնեն: Ուլկիանիայում բաց 'ի Վապոյտ լեռներից՝ և Երիշ լեռներ չ'կան, միջին Ուլկիանիայի վերայ ոչինչ տեղեկութիւն չ'ունինք:

Մեր ցամաքը այսպիսի դիրք ունի. ինչպէս որ վերը խօսեցանք: Մեր ցամաքը որ այսպէս զանազան կտորներ է բաժնուած՝ զարմանալի չէ. վասն զի երկիրս միշտ ենթարկուել է և կենթարկուի զանազան յեղափոխութեանց: Երկիրը կենթարկի չորս դիտաւոր դրութեանց այն է՝ ա.) հրային զօրութեան բ.) ջրային դժուրութեան գ.) կենդանեաց և դ.) մարդկանց:

ՀՐԱՅԻՆ ԿԱՄ ՀՐԱԲԻՆՑԻՆ ԶՕՐՈՒԹԻՒՆ.

Լերանց մէջ կան այնպիսի լեռներ, որ խրեանց սկզբնական ձևով ճանապարհորդի հայեցուածքը դէպ 'ի խրեանց են ձգում: Այս լեռները են մեծ կոնոսներ մէկ կամ քանի մի փոսերով և ամենամեծը կլինի մէջ տեղը և կասուի Բերան (кратеъ ѱ): Այսպիսի լեռներ կոչուին հրաբուխ. կան հրաբուխներ որ երբեմն և կան որ միշտ իրենց բերանից բոց կամ լաւա դուրս կ'ընթանան, և կասուի հրաբխային վճռան:

Հրաբուխը իւր հանդիստ ժամանակը, իրանից միայն սպիտակ (դոյն) մուխ կարճակէ (фумарола). որը կղջանայ ջրային գազից և գիշերն էլ կարմրագոյն կերևայ: Այս սպիտակ օջը երբեմն կշատանայ և հրաբուխի միւս փոսերից էլ դուրս կկայ (побочныя кратеры). սեւագոյն և նոյնպէս դուրս կածէ տաքացած քարեր, մոխիր և աւաղ: Երբեմն էլ կնուաղի և կպատահի որ բոլորովին կոչնչանայ, բայց դարձեալ միւս փոսերից այն վերոյիշեալ ջրային գազը կարճակի: Հրաբուխի բերանը չորս կողմից պատած է հանքային նիւթերով (плагамы), երբ հրաբուխը կսկսի ներգործել, սարսափելի և մեծատեսիլ տեսարան կը

ներկայացնէ. Օդային դադի (Фугарола) թանձ-
անալուց և մոխրի շատու թիւնից երբեմն ահագին
տարածութեան վերայ խաւար կ'ապտէ:

Ապատմեն թէ 1812 թ. երբ Ա. ինքնեցիտս կղզ-
ւոյ վերայ հրաբուխը կ'ներգործէր, Պարպատա(*)
կղզին խաւարեց, որոց իրարմէ հեռաւորութիւ-
նըն է 20 մղոն. Նոյնպէս Ա. հետով հրաբուխի
(Իտալիայում՝ Նափոլի քաղաքի մօտ) ներգործու-
թեան ժամանակ 1822 թ. կ'ապատմեն թէ մեր-
ձակայ դիւղօրեկից վերայ ասնպիսի խաւար պատեց,
որ ցորեկով հոյ՜. 21 և 23 ին լապտերով կ'ըջէին:
Հրաբուխի ներգործութեան ժամանակ երկիրը փոքր
կամ մեծ տարածութեամբ կ'շարժի՝ երբեմն բարձ-
րանալով և երբեմն ցածանալով: Հրաբուխն էլ
մի և նոյն ժամանակ բերանից դուրս կ'ըստիւ բաց,
լաւա և դանաղան հանքային հալած մարմիններ.
որոնք կայծակի պէս ձայն կ'հանեն և կ'իտային ծխա-
յին սեան մէջ: Այս հրաբխային նիւթերից ջրային
գաղը բաժանուելով ամպեր կ'կազմէ և կ'սկսի անձրև:

"Լաւա" ասելովս կ'հասկանանք հանքային հալած
մարմիններ, որոց ջերմութիւնն է լինում չափա-
ղանց բարձր ըստ ջերմաչափի: Լաւան երբեմն ու-
ղիղ կ'բարձրանայ և կ'սուսի հրաբխային փոթորիկ
որ՝ կ'որոտայ և կ'այծակներ կ'արձակէ:

Հրաբխային ներգործութեանց հետեանքն միշտ
աւերիչ և վնասակար է լինում, ինչպէս 79 թ.
Ա. հետով հրաբուխից Պոմպէոս և Հերկուլանայ
քաղաքները իսպառ քանդուեցան և գետնի տակ
մնացին. և վերջին ժամանակները սկսան փոքր և
զանազան հնութիւններ դանել:

Հրաբխային զօրութիւնը կ'ներգործէ և կ'վնասէ
միայն իւր շրջակայ տեղեաց, Հրաբուխները կամ
կարգաւ են լինում՝ կամ՝ մէկ մեծ հրաբուխի շուրջ
ժողոված: Երևելի հրաբխային լեռանց գօտին կը
տարածուի խաղաղական Ուլկիանոսի լեռանց մօտ
հիւս. Ամերիկայում, որը կ'շարունակուի մինչև Ասիոյ
Ալէութեան կղզիները և որք կ'կազմեն Բամբա-
թեան և Ճափոնական հրաբուխներ: Արդոնացեալ
հրաբուխները են Եւրոպայի մէջ ինչպէս Ա. հետով
լեռը՝ Նափոլիի մօտ, Ետնա հրաբուխը՝ Սիկիլիա

կղզւոյ վերայ և Հէքլան՝ Իսպանոս կղզւոյ վերայ:

Եւրոպայում կայ միայն Ա. հետով հրաբուխը,
որոյ ներգործութիւնը զարհուրելի է: Ա. հետով
սարսափելի ներգործութիւնը պատահեց այս դա-
րուս սկզբում և ամենասաստիկն էր 1822 թ. որ
տեւեց շարունակ 12 օր, և 1839 թ. Ա. երջինը
այնպէս սաստիկ էր, որ մերձակայ Տորրէ - դէլ -
Անունցիաոյ դիւղի բնակիչք ցորեկով չէին կա-
րողանում միմեանց տեսնել: Ամերիկայում, ուր
որ շատ երևելի հրաբուխներ կ'գտնուին, ինչպէս
Մոտոպալի, Փոփոքաթիւթի, անցեալ դարում
դարձեալ մի նոր հրաբուխ երևեցաւ այս կերպ:
կ'ապատմեն, թէ՛ 1759 թ. երբ երկրաշարժու-
թիւնը սաստկացաւ, Մեքսիկոյի արեւմտակողմը
բարձր դաշտը սաստիկ շարժեց և յանկարծ սեպտ.
17 դիշերով՝ այս դաշտը $3\frac{1}{2}$ քառակուսի մղոն
տարածութեամբ բարձրացաւ որպէս հալած մար-
մին, և մէջ տեղը գոցացան վեց բլրակներ, որոց մէկն
է Եօրուլլոն: Երևի թէ ծովային բարձր կղզիներն
ևս այսպէս են դոյացած, որոց վերայ փոքր ինչ
հրաբխային զօրութիւնք կ'երևան, ինչպէս Թենե-
րիիը և Ուլկիանիոյ կղզիները Աւստրալիայում:

Ա. իկտորիայի (Նահանգ հիւս. Ամերիկոյ) Լրէ-
պուս և Թէրօր լեռները, նոյնպէս հրաբուխ են՝
չ'նայելով որ միշտ ձիւնով և սառուցով պատեալ
կան: Մենք այնպէս սովորած ենք երկրի անշար-
ժութիւնը՝ որ բոլորովին չենք կարողանում երկ-
րաշարժութիւնը երեւեկայացնել՝ թէ՛ ի՞նչ բան է,
չ'մտածելով որ երկրաշարժութիւնը առանց հրա-
բուխի էլ կ'ապտահի և շատ անգամ էլ մեծամեծ
նշաններ կ'ընդունէ: Հումբոլտը* կ'սսէ՝ թէ անկարելի

(*) Վ. ինքնեցիտս եւ Պարպատայ փոքր Անթի-
կան կղզիք:

* Հումբոլտը ծնաւ 1767 թ. Փոյթսմու. իւր ման-
կութեան ժամանակ Պեոլիում կ'ուսանէր. յետոյ
Հեթինգէնի Համալսարանում սրվորեց Փիլիսոփայու-
թիւն, Պատմութիւն եւ Իրաւագիտութիւն: Հէնա
քաղաքում սկսեց պարապիլ զանազան երեւելի հե-
ղինակաց գրութիւնք, Շիլլերի, Հէտէի, Վիլհամսի
Հերդերի, եւ ինքն էլ սկսեց գրել, Հիտէի գրուածոց
վերայ, Հերման ու Գորոնէա եւ այլն: Յետ այնորիկ
տպեց Շիլլերի հետ ունեցած դրապրութիւնը (1830):
1802 Հումբոլտը նշանակուեց ի Հոլմիդիսպան, 1808
վերադարձաւ ի Պեոլին եւ կ'աւարտէր Ներքին Գործոց

բան է այն տպաւորութիւնը կամ այն զգացմունքը պատմել, որը կունենայ առաջին անգամ երկրաշարժութիւն տեսնող մարդը: Մարդը յանկարծ շփոթուում է, վասն զի նա այն գաղափարն ունէր, որ երկիրս անշարժ է, և այս գաղափարը իւր ննջումն կամ առաւել լաւ ասած՝ իւր պաշտպանութիւնն էր: Երկրաշարժութիւնը երեք տեսակ է լինում. նախ՝ երկիրը կշարժի ծովու ալեաց պէս: երկրորդ՝ որ յանկարծ երկիրը կբարձրանայ, և երրորդ՝ ամենաստտիկն և սարսափելին է որ այս վերջիշեալ երկու տեսակ շարժը իրարու հետ կխառնուին, և այս իրարու հետ խառնուած շարժի ժամանակ՝ առաջին տեսակ շարժը իւր ալեքը միշտ զանազան կողմեր կփոխէ: այս տեսակ երկու շարժից քանդուեց Եւրոպայում 1755 թ. Փորթուկալի մայրաքաղաքը 1755 թ.

Առաւել սաստիկ էր երկրաշարժութիւնը Ամերիկոյ Ռիուպամպի քաղաքի քանդուելու: Այնտեղ ալեքը ցածանում էին, յետոյ ուղիղ էին գնում, վերջը սաստիկ զօրութեամբ հալած մարմինը դուրս էր լծափում. այս տեսակ շարժից բոլոր տները քանդուեցան և դաշտերը շուր անցան: Այս շարժը այնպէս խառն էր, որ մէկ տան կայքը՝ այլոց տանը կգտնէին փորելու ժամանակ: Ստորերկրեայ ձայնը (ճիւղ)՝ երկրաշարժութիւն կգուշակէ, այն էս ոչ միշտ: Ինչպէս Ամերիկայում Հուանահուաթի բնակիչք, ստորերկրեայ ձայնից՝ որը մէկ ամիս տևեց, այնպէս վանեցած էին, որ քաղաքը լծողին և մերձակայ գիւղօրէից մեջ բնակուեցան: Բայց երկրաշարժութիւն չ'պատահեց, Հատերը կաշխա-

տէին՝ որ օդի փոփոխութեամբ կարողանան իմանալ թէ երբ կլինի երկրաշարժութիւն, բայց չկարողացան: Ծովը երկրաշարժի ժամանակ սարսափելի տեսարան կձևացնէ: Ջուրը բարձրանալով մերձակայ տեղերը բոլորովին կծածկէ: Լիսպոնի երկրաշարժի ժամանակ՝ ծովը 40 ոտնաչափ (Փութ) բարձրացաւ: Քաթիկոս քաղաքի մօտ էլ (Սպանիայում) 60 Փութ. Փէրոյի (Հար. Ամեր.) երկրաշարժի ժամանակ՝ 80 Փութ բարձրացաւ: Կպտմեն թէ Լիսպոնի երկրաշարժից 700,000 միոն տարածութեան վերայ շարժը ներգործեց: Ի թիւս որոց շարժեց Անգլիան, Հունտի եղերքը, Անժիլեան կղզիք, Կանադան (Հիւս. Ամեր.) և արևմտեան Մարօքքան (Հիւս. Աֆր.): Այս երկրաշարժից 60,000 մարդ զոհ եղաւ: Հատ անգամ էլ երկրաշարժից յետոյ երկիրը իւր նախկին ձևը կփոխէ՝ ինչպէս 2իւիի եղերքը (Հար. Ամեր.) 1822 և 23 թ. բարձրացաւ: Ինդոս գետի արևելեան եղերքը երկրաշարժից 10 ոտնաչափ բարձրացաւ: Երկնմն էլ այնպէս կպատահէ, որ հազարն տարածութիւնը իւր զիւրքը կփոխէ: Կան այնպիսի տեղեր, որ ամենին շարժ չ'է պատահած՝ որպէս Հոլանտայում, Հիւս. Գերմանիայում, Հիւս. և միջին Ռուսիայում, Հիւս. Սիպերիայում, Աֆրիկէի եղերաց մօտ Քրիպոլիսից մինչև Նեղոս գետը, և հարաւային Աֆրիկէում, Հիւս. Ամերիկոյ միացեալ նահանգաց մէկ մասին մեջ և հարաւային Ամերիկոյ արևելեան եղերաց հարաւակողմը: Սոցա բացառութեան պատճառը յայտնի չ'է:

(Շարունակելի)

Աւագ Սարկ. Գ. Սարկիսեանց:

Նախարարութեան մէջ: 1810 նշանակուեց Վիեննայ Դեսպան, ուր որ ներկայ գտնուեց Պրագայի եւ Շառիլիոնի ժողովոց մէջ, նոյնպէս Փարիզու դաշնակցութեան ժամանակ Վիեննայի ժողովքում: Հաջորդը 1816 թ. Փրանսիոյ մէջ նշանակուեց Թաղաւորական խորհրդարանի անդամ եւ զնայ նախ ի Լոնտրոն Դեսպան, յետոյ Վիեննա: 1819 թ. վերադառնալով ի Պիտերս, Նախարար կարգուեց, բայց շուտով հրաժարուեց եւ սկիւն տրինափու պարապել: 1825 թ. Փարիզու Աքադէմիայի անդամ նշանակուեց. իսկ 1830 թ. ասպետութիւն ստացաւ Պրուսաց սեւ Սրժիւ շքանշանի, եւ յետմահուան շատ պրուսներէր թողուց:

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԵՆ

Կարելի չէր ինձ տանել զրկանքը, որ կրում էր զուր իմ խեղճ համազօրին, Իսկզմ վրդովուած վատ մարդու կեանքը, Կորուսի երկրից փոխան զրկանքին:

Եւ այնուհետեւ խիստ դատաստանի
Պատժի երկիւղից սաստիկ սարսափած,
Թողցի եւ Աղղ, եւ սնունդ արքունի,
Դէպի անսպառ փախչեցի շտապած:

Ուր շատ տարիներ անցուցի հանգիստ,
Անպատական խեղճ կեանք վարելով,
Ուր դարձայ հովիւ, անտրտունջ, անվիշա,
Անմեղ գառների հօտը հովաւելով:

Եւ այն տեղ մի օր, երբ ես անկասկած
Արօտի վերայ կայի տարածուած,
Յանկարծ մի ահեղ թնդին բարցրացաւ,
Մինչ հօտը դաշտում անհետ ցրուեցաւ...

Երբ յետ շուրջ եկի, այն ինչ իմ հանդէպ
Տեսի սոսկալի մի մեծ տեսարան, —
Բոցավառ կրակով վառվում էր քորեք...
Պատած վերելից թուխալ ամպեր նորան:

Ամպրոպը ու փայլակ, կայծակ, հողմերը
Բացել էին մեծ պատերազմ այն տեղ...
Կարծես դժուխքը լինէր այն տեղում. —
Կարծես աշխարհ էր այն տեղ վերջանում...

Վաղեցի յառաջ տեսնելու համար...
Ահա այն տեղից որոտաց մի ծայն,
Կա՛ց Երրայեցի, կա՛ց, մի մերձենար,
Ղնծ վիշտիկդ, զի սուրբ է այս վայր:

Բոլոր անձնիս մէջ սարսափ ըզգալով
Ես բազկատարած գետնի վրայ ընկայ...
Հարցուցի ո՞վ ես, դողողջիւն ծայնով,
Որ այդպէս ահեղ երեւիս ահա:

Վերստին խօսեց նոյն ծայն թնդաղին...
Ես եմ, որ քո հարք ի մէջ այլ ազգաց,
Ջիս ծանեան միայն ճշմարիտ Աստուած
Չաղօթն կարդալով յԱնուն իմ յերկին: —

Ես եմ այն Աստուած, որ քո նախահարց
Խոստացայ զազգ ձեր առնել գերազանց:
Ես եմ, որ հանեալ ի յերկրէ իւրեանց
Պանդխտացուցի յերկիրս օտարաց:

Արդ այժմ կամիմ զնոսա հանել
Յայն գերութենէն, յորում կան նոքա.
Քանզի սիրեցեալ իմ ազգ Իսրայէլ,
Կրէ տառապանս աստէն բացակայ:

Անօրէն իշխանքն որ յեղիպոսսի,
Տանջեն զնոսա ի ոտրկութիւնս...
Կամին բռնութեամբ եւ ապօրինի
Պաշտել տալ զիւրեանց չարափառ կուռս:

Այլ եւս ընդ այս բան ես ոչ համբերից,
Այլ եւս զազգ ձեր ոչ եւս անդ թողից.
Եհա՛ն ժամանակ, զի ազգն Իսրայէլ
Դարձցի յերկիր իւր զօրէնսն առ պաշտել:

Արդ եկ, փութացի՛ր, ո՞վ Երրայեցի,
Յեղիպոտոս աշխարհ դու վաղվադակի.
Վասն ազատութեան եղբարցդ համազգի,
Խօսեան աներկիւղ հանդէպ արքայի:

Պատեան, խրատեան վկամակորս,
Ի սաստից նոցին դու մի զանցիտեր.
Թող հալածեցն նոքա դրեղ ի դուրս,
Բայց դու անխռով ի բանս հաստատ լեր:

Բեղ այսուհետեւ կարգեմ առաջնորդ,
Յազգի բում լեր դու արթուն դէտ եւ տէր.
Յիս եւ ի քոյդ ազգ, զքեզ առնեմ միջնորդ.
Քեւ ես զԻսրայէլ ամբարձից ի վեր:

— Տէր, ես տըխար եմ, — առացի իշկոյն.
— Առաքեան զայլ որ հրդօր ըսնիրուն, —
Քանզի նոքա ինձ ոչ հաւատացին,
Թէ եմ իսկապէս առաքեալ ի քէն:

Կրկնեց նոյն ծայնը — Դու երթ, ընդ քեզ եմ...
Տանց քեզ ի գործել զհրաշս ամեն...
Ասան անդամօր յղեաց զիս Որ Էնն,
Առ ի յուխտ հանել, յուխտ նախնեացդ վսեմ...

Երթ ան զԱհարօն գեղալար քո ընդ քեզ,
Խօսեան զիմ կամս ընդ եղիպոտցիս,
Եւ վասն եղբարցդ զուշակեան նոյնպէս,
Չապազայ բարիս իւրեանց յայտնապէս:

Իշխանքն աշխարհին թէ ոչ հաճեցին
Առնել ըստ կամաց իմոց գերադոյն,
Գիտեմ, բարկութեամբ Իմով կորչիցին
Յերեսաց երկրի պատժօր խտազոյն...

Այս խօսքերից յետ, տիրեց բռնութիւն.
Այլ եւս չսփռւմ չէր ահաւոր ծայնը...
Շուտ օտքի ելի, խռոված բնութիւն
Տեսի խաղաղ էր, այլ չէր իսկ նոյնը:

Եւ այնուհետեւ արձակ համարձակ,
Դէպի Եղիպոտոս արշաւեցի շուտ.
Պատիժներով խիստ խաւարն ստահակ
Նեղեցի սաստիկ, անյազ եւ անգութ...

Մինչեւ որ ազգս բռնութեան ծեղրից
Ազատեցի եւ առաջնորդ դարձում,
Մինչեւ օրէնքներ ստացայ երկնքից —
Ուղղելով տղան իմ աշխարհն Աւետեաց...

Ի Ղլար

Յարոյնի Որդանի

Ա Ձ Գ Ա Յ Ի Ն

ՎԵՀ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅԹՅՈՒՆ

Տ. Տ. Գ Ե Ո Ր Գ Գ.

ՅԵՐԵՒԱՆ ԵՒ Ի ՏՓԽԻՍ.

Արդէն յայտնի է մեր Ազգայնոց՝ զոր անցեալ Ապրիլ ամսագրոյս մէջ հրատարակած եմք, Նորին Վեհափառութիւն՝ իւր անձնական քաջառողջութիւնը՝ օգտփոխութեամբ առաւել զանելու պարտաւորուած՝ ինչպէս և բժիշկը խորհուրդ տուեալ էին, ուստի ի 25-ն անցեալ Ապրիլ ամսոյ յաւուր շարաթու՝ պատրաստեցաւ երանել ի ճանապարհ:

Նախ և յառաջ՝ Նորին Վեհափառութիւն՝ զհամայն Միաբանութիւն Մայր Աթոռոյս ընկալաւ իւր ներկայութեան, և յատկապէս խօսեցաւ մի քանի խրատներ և պատուէրներ, զառաջինն՝ պարզելով զիւր թէ՛ ի մօտոյ և թէ՛ ի հեռուստ առ Ս. Միաբանական Ուխտ մեր ինչպէս և առ համայն օրհնեալ և սիրելի Ազգս ունեցած և կրած յարատեւ և հաւասար սէրը և խնամքները՝ ամենայն ժամ և ամեն պարագայից մէջ, երկրորդ՝ առարկեց քանի ամսէ ի վեր ենթակայ եղած անձնական տկարութեան քաջառողջութիւնը ըստ արժանեոյն կազդուրելու համար՝ օգտփոխութեան երթալու ստիպուելիք, և ապա յիշեց իւրաքանչիւր անդամոց Ուխտիս ըստ իւրաքանչիւր կոչման՝ պատուոյ և աստիճանի՝ ինչպէս արժանն է, թէ՛ առանձին և թէ՛ Միաբանութեամբ՝ առ Ս. Աթոռս ունենալիք պարտաւորութիւնքը և հսկողութիւնքը, ևս պատուիրեց այլ և այլ ժողովականաց և պաշտօնականաց՝ ամենայն անձնակազմութեամբ ժիր և արթուն կալ իւրեանց զանազան պաշտօնից մէջ, հուսկ յետոյ՝ իւր հրաժարական ողջոյնը և օրհնութիւնը մատոյց հայր Բարեւաւ և Խաչարեանի և Տէր Չեղ ասելով: Իսկ Միաբանութիւնս ևս փութաց խորին յարգանքը և ակնածութեամբ մատչել ի համբոյր Ս. Աջոյ Նորին Վեհ. Օծութեան: Եւ ապա նոյն ուխտիւ Ս. Վաթոյն ղեկուն ի Վեհարանէ, և էջ ուղղակի նախ ի Ս. Տաճարն, ուր մատուցեալ զառանձնական աղօթսն և զենդրուածս հանդերձ երկրպագութեամբ, ետ անտի հրաժեշտ և զնաց բազմիւ ի կառս, որ արդէն պատրաստ կ'սպասէր ի ներքոյ հրապարակին հիւսիսային արտաքին դռան Վանուցս:

Բաւական ժողովրդոց և ձիաւորաց և պաշտօնականաց՝ ևս երկուց Գեր. Արք. Եպիսկոպոսաց և ոմանց վարդապետաց ուղեկցութեամբ յատկական 8³/₄ ժամին մեկնեցաւ Վեհ. Վաթոյն ղեկուն ի Ս. Լըմիածնէ, և զառաջեալ Նորին Ս. Օծութեան՝ երկու Արժ. Վարդապետք՝ աշտանակեալք ի ձիա՝ Վաթոյն ղեկունական ղիսաւ և զԳաւառական բարձեալ ի ձեռինս կրէին:

Նրեանայ Փոխ - Թեմակալ Արժ. Մեսրոպ վարդապետ Սմբատեանց փութացեալ էր ղիմաւորել զՎեհ. Վաթոյն ղեկուն ի Փարաբար զեղջ:

Մի և կէս ժամու չափ միջոց մնացած ցերեան, Վաղարշական Եղեանութեան կողմանէ մի պատուաւոր պաշտօնական կողմէ և ձիաւորօք ընդառաջել փութացած էր Նորին Վեհափառութեան

դէմ, և ուղեկցեցաւ մինչև 'ի Ս. Սարգսի Ս. անսն Երեւանայ, ուր սովոր էր իջանել:

Սինչ մերձենայր Երեւան քաղաքին, խուռն բազմութիւն մերաղնեայ ժողովրդեան մեծաւ սիրով և փափագանօք ու համակրութեամբ կը գիմէին ընդ առաջ Վ. Ե. Ն. Սաթողիկոսին, և մինչև 'ի գուռն Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ վանդոցն՝ հետզհետէ կ'բազմապատէին ամբոյս ժողովրդեան՝ արանց և կանանց, և արդէն Եկեղեցւոյ մէջ ևս խռնած լցեալ էին:

Մերձ Եկեղեցւոյն՝ դասք Եկեղեցականաց՝ Վահանայք և դպիրք շուրջառնեցով և շապիօք և այլ եկեղեցական զարդօք արժանաւոր հանդէս կազմած՝ երգօք շարականաց դիմաւորեցին զՎ. Ե. Ն. հափառ և՛ Սըրբաղնադոյն Սաթողիկոս. Որ նովին շքեղ հանդիսիւ մտաւ 'ի սուրբ Սարգիս եկեղեցին. և զկնի սովորական աղօթից և մաղթանաց, ոմն յաշակերտաց Թեմական - Վարդի Երեւանայ՝ Առամ Գեորգեան 'ի բեմն Ս. եկեղեցւոյ ընթերցաւ մի համառօտ ճառ. և ապա օրհնեց Նորին Վ. Ե. Ն. հափառութիւն զժողովուրդն և զհամայն Ազգիւր սիրեցեալ, և եւ և գնաց 'ի Հայրապետական սենեակն վանուց. ուր և անմիջապէս հաճեցաւ ընդունել Վ. Ե. Ն. Բուչինի՝ Փոյս - Վահանգապետին Երեւանայ այցելութիւնը:

'Ի յաջորդ աւուրն 'ի Կիւրակէի՝ առաւօտեան Ս. Պատարագի ժամանակ՝ գնաց 'ի Ս. Եկեղեցի: Եւ զկնի արձակման Եկեղեցւոյն բարեհաճեցաւ ընդունել սիրով՝ Երեւանայ մերաղնեայ երևելեաց և յառաջաւորաց այցելութիւնքը, որք խորին ակնածութեամբք և ջերմեռանդն զգացմամբք ներկայացան Նորին Ս. Օծութեան:

Կեսաւուր մերձ 'ի ժամ 4 1/3 հաճեցաւ երթալ հանդերձ Եպիսկոպոսօք ևն. յայցելութիւն Տիկնոջ Վահանգապետի, Պ. Բուչինի, ևս Վահրաման Մելիք-Աղամալեանց և Երսէն Սուլթան Վեղամեան մերաղնեայ վսեմափայլ երևելեաց:

Երեւանայ մէջ մի քանի գործեր կարգադրելով և պատուէրներ տալով, 'ի 27-ն ապրիլի առտուանց այն է՝ ժամ տասն և մէկին միջոցները՝ ուղեկցութեամբ խուռն բազմութեան ժողովրդեան և այլոց՝ մեկնեցաւ Երեւանայ, և նոյն երկուշաբթի երեկոյ՝ 'ի ներքին - Ախտայ, երեքշաբթի երեկոյ՝ 'ի Չուրուստան, չորեքշաբթի երեկոյ՝ յԱղթաֆայ գիշերելով, հինգշաբթի ցերեկէն յետոյ 'ի ժամ 7-ն հասաւ 'ի սուրհանդակական իջևանն Եաղուչի, ուր փութացեալ կ'սպասէին Գեոր. Մակար Ս. Արք. Եպիսկոպոս՝ Թեմակալ - Առաջնորդն Տրփիսայ և երկու Մեծ. անձինք՝ 'ի Հոգաբարձուացն՝ Ներսիսեան Հոգևոր - Ազգային Ուսումնաբանի՝ Պայծառափայլ իշխան Միքայէլ Երսէնեան Բեհբուտեանց և Մեծապատիւ Պ. Գրիգոր Յովհաննէսեան Իզմիրեանց՝ իբրեւ պատգամաւոր 'ի դիմաց Հոգաբարձութեան նոյն Ուսումնաբանի և քահանայք ոմանք և այլն, և արժանաւոր մեծարանօք դիմաւորեցին և ընդունեցին զՎ. Ե. Ն. Սաթողիկոսն 'ի նոյն իջևանն. յորում և հանդատացաւ Նորին Վ. Ե. Ն. հափառութիւն 'ի նոյն գիշերի: Եւ Գեոր. Մակար Ս. Արք. Եպիսկոպոսն վերադարձաւ 'ի Տիփլիս՝ ընդունելով զհրաման Վ. Ե. Ն. Սաթողիկոսի:

'Ի յաջորդ աւուրն 'ի 1-ն մայիսի՝ առաւօտեան ժամ երկուքին միջոցները մեկնեցաւ և անտի՝ և կը փութայր մօտանել 'ի

Տփխիս: Թէ և ճանապարհն չէր այնքան երկար, որ Ասողուչայէն մինչ 'ի Տփխիս չորս ժամ տեւէր, բայց քաղաքին զրոհն սկսեալ այնքան խուռն բազմութիւն մերոց Ազգայնոց փութացեալ էին ընդ առաջ Վեհ. Հայրապետիս մերոյ, որոց ոմանք 'ի կառս նստեալ, ոմանք 'ի ձիս աշտանակեալք (որք մինչև հինգ և վեց վերստ ընդառաջած էին), բազումք հետիոտս, և իւրաքանչիւր արհեստաւորաց խումբք իւրեանց զորջակները ծածանելով կ'ողբէին իւրեանց ցանկալի և պատուական Գլխոյ՝ Սրբազնազոյն Հայրապետի մերում:

'Ի վերին ծայր այգեստանեայց քաղաքին՝ Գեր. Մակար Ս. Եբբ եպիսկոպոսն հանդերձ Եւագ քահանայիւք և այլովք՝ կրկին զիմաւորեց զՎեհ. Աթողեկոսն, ուր 'Նորին Ս. Օծութիւնը ելնելով իւր ճանապարհորդութեան կառքէն, յատկապէս պատրաստուած քառաձի լծուած կառքին նստաւ: Եւ մտեալ 'ի քաղաքն և հասեալ 'ի հրապարակ՝ որ ընդառաջ Վանուց, փառաւոր և վայելուչ իմն մեծ հանդիսով եկեղեցականք զիմաւորեցին զնորին Վեհափառութիւն: Ուր և Ս. Աթողեկոսն իջեալ 'ի կառաց՝ շուրջառ առաւ և Խաչ և Գաւազան 'ի ձեռան՝ ընդ ամպհովանեալ սկսաւ նոյն հանդիսիւ և երգօք շարականաց՝ զիպակի վերայով ընդառաջել 'ի Ս. Եկեղեցին Վանուց:

Բազմութիւնը այնքան խուռն 'ի խուռն զիկուսած կուտակուած էր, որ անհրնարին եղև ամպհովանին վանուց արտաքին սարսպի դռնէն 'ի ներքս առնուլ: պէտք էր աճապարել 'ի Ս. Եկեղեցին, ուր ևս արդէն արք և կանայք՝ անդր քան զչափն լցեալ էին: Ուր մտեալ Ս. Հայ-

րապետին՝ յետ սովորական աղօթից, Գեր. Թեմակալ-Առաջնորդն ըստ պատշաճին մի համառօտ բան խօսեցաւ. որում պատասխանելով 'Նորին Ս. Օծութիւն՝ օրհնեց զԺողովուրդն և զհամայն սիրելի Հայկազնեան որդիս իւր, և ապա (ոչ սակաւ դժուարութեամբ) կրկին ել 'ի Ս. Եկեղեցոյ հանդիսիւ և շարականաց երգակցութեամբ, և 'ի վերայ սանդղոց դարձեալ օրհնելով զԺողովուրդն՝ մտաւ 'ի ներքս 'ի Վեհարան Վանուց:

Յետ սակաւուց փութաց դաւ Վսեմ. 'Նահանգապետն Տփխիսայ Պ. Օլովսքի՝ առ 'ի շնորհաւորել զգալուստ Վեհ. Աթողեկոսի՝ 'ի զիմաց Բարձրա. Փոխարքային: 'Նոյնպէս Վաղարապետն Վսեմ. Ասողն Թեմանեանց և այլք 'ի մերազնէից և յօտարաց փութացին դաւ յայցելութիւն և շնորհաւորել զգալուստ 'Նորին Ս. Օծութեան:

Ի յաջորդ աւուրն 'ի 1-ն Մայիսի՝ Գեր. Մակար Ս. Եբբ Եպիսկոպոս՝ Թեմակալ-Առաջնորդն Տփխիսայ՝ ընդ համայն հոգեւորական դասս Տփխիսայ՝ հանդիսաւոր կերպիւ ներկայացաւ Վեհ. Աթողեկոսին առ 'ի մատուցանել զնորին յարգանս և զմեծարանս իւրեանց շնորհաւորելով միանգամայն 'ի զիմաց Ժողովրդեան զգալուստ 'Նորին Ս. Օծութեան:

'Նոյնպէս և երեւելի և յառաջաւոր անձինք և այլք 'ի մերազնէից՝ փութացին և մատուցին մեծաւ սիրով զհամակրութիւնը և զյարգանս իւրեանց առ 'Նորին Սրբութիւն:

Բարձրապ. Մեծ Իշխան Միքայէլ 'Նիկողայոսեան՝ Փոխարքայն Աովկասեան գաւառաց, որ յ2-ն մայիսի՝ գնացեալ էր

մի այլ տեղ՝ կարևոր գործով, ութնին վերադառնալով, 'ի 10-ն մայիսի յաւուր կիւրակէի յատուկ հրաւիրակաւ 'ի դիմաց 'Աորին Ռարձրութեան՝ և պաշտօնական հաղուստներ հազած անձամբք և կառքով 'Աորին՝ գնաց Վ. Բ. Ս. Կաթողիկոսն յայցելութիւն Ռարձր. Փոխարքային, և արժանաւոր պատուով և սիրով ընդունուեցաւ և մեծարեցաւ. և կէս ժամու չափ տեսնուելով՝ նոյն կառքով վերադարձաւ 'ի Վ. Բ. հարանն:

Ի յաջորդ աւուրն 'Աորին Ռարձրութիւն մեծ Իշխանն և Փոխարքայն ևս հաճեցաւ փոխադարձ այցելութեամբ պատուել զ'Աորին Ս. Օծութիւն, և արժանին մեծարանօք ընդունուեցաւ 'ի 'Աորին Վ. Բ. հաւառութենէ. և կէս ժամէն աւելի տեսակցեալ՝ վերադարձաւ:

Ի վերայ քեմի Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ Վանուց Երեւանայ ընծիրցեալ ճառն.

ՎԵՀԱՓԱՌ ՏԷՐ.

Արդարեւ Հայաստանի պիտեան Մայրաքաղաքն Երեւան, այս քանի անգամ է որ շնորհաբեր այցելութեամբ մեծի Քահանայապետիդ Հայաստանեայց Սուրբ Եկեղեցւոյ՝ ուրախանայ և բերկրի այն, և այժմ իսկ բերկրապատար խնդութեամբ լցուած, աւասիկ Եկեղեցացոյց իւր որդիքը Հոգևոր Գլխոյդ մօտ, ըստ Աւետարանին տեսանել զիւր ցանկալի քաջ և արթուն Հովուապետի և լսել քաղցրալուր և փրկարար Հայրական խրատներդ. ուստի և Երրայեցւոյց երջանիկ ծերոց և մանկանց նման հեղեխառն ուրախութեամբ "Ովսանայ" կարդալով Ձեզ՝ շնորհաւորեմք Ձեր շնորհածաւալ այցելութիւնդ մեր փոքրիկ Հօտին, և ամենայն ջերմեռանդութեամբ հոգւոյ մտղթեմք յԱստուծոյ, որ Հրեշ-

տակի խաղաղութեան յանձնելով՝ Հայոց Ազգին երջանկութիւն պատճառող թանկագին Ձեր անձը, ուրախ գնացք տայ Ձեզ և յաջող վերադարձ: Առ որ և Մօրս մեր Ս. Եկեղեցւոյ հետ ձայնակից լինելով երգեմք. "Աղբիւր կենաց և փրկութեան մերոյ":

Ասաց աշակերտ Բ. Դաստորոն Թեմակոն

Դպրոցին Երեւանայ, Արամ Գեորգեան:

Ի 23 Ապրիլ, 1870 թ.

Երեւան:

ԳՐԴ ՏԵՐԵԳԱՐԶ

Ս. ՕԾՄԱՆ Տ. Տ. ԳԵՈՐԳԵԱՅ Գ.

ՎԵՀ. ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

Ս. ՍՆՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:

Ամսոյս 21-րդ օրը՝ յորում էր Գ. Բ. Տարեդարձ Ս. Օծման Վ. Բ. Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց, Մայր Աթոռոյ մերոյ համայն Ս. Ուխտիս համար մխիթարական և բերկրապատար հրճուանօք լի ծագած էր:

'Նոյն օրը՝ ամենայն զգայուն սրտեր և եռանդուն անձինք՝ Ս. Առաքելոցն Ռարձրութեան և Թաղէի, և Ս. Գրիգորի մեծի Լուսաւորչի արժանաւոր Յաջորդի՝ Հայաստանեայց Ազգի և Եկեղեցւոյ անձնանուէր և քաջ Հովուապետի և Գլխոյ՝ Տ. Տ. Գեորգեայ Գ. 'ի Գահակալութիւն Մայր Աթոռոյս և 'ի Հայրապետութիւն ամենայն Հայոց Օծման Գ. Բ. Տարեդարձին առթիւ՝ բարենպատակ և խորին համակրութեամբք յափշտակուած՝ և հասարակաց այնպիսի բարեխնամ Հօր սխրագործութեամբք և բարի բարի անձկութեանց իրական ապացոյցներով ոգե-

ւորուած և զմայլած՝ անպատում բերկրութեանց և հոգեւոր մխիթարութեանց նշանները կը փայլեցնէին ՚ի դէման:

Այս առթիւ ՚ի նոյն աւուր Սայր Աթոռոյս մէջ կատարուած հանդէսը՝ փառաւոր և միանգամայն նշանաւոր էր:

Առաւօտեան յամերգութենէն զինի՝ բոլոր միաբանական Ուխտս՝ Ս. Տաճարին արեւմտեան մեծ դրան զառաջեալ հրապարակին մէջ՝ ՚ի ձայն երկնայնայն գումարուած՝ թափօր կազմեց, և սովորական բարեմաղթութեան հանդէսը ըստ արժանւոյն կատարուեցաւ:

Յետ այսորիկ սկսաւ Ս. Պատարագը, զոր մատոյց Գեւր. Գրիգոր. Ս. Եպիսկոպոս Սուշեղեանց:

Չկնի արձակման Ս. Պատարագին՝ աւելի քան զմի ժամ հանգիստ առաւ Միաբանութիւնս: Յայսմ միջոցի մեծ բաղմութիւն ժողովըդեան լցեալ էր վանուցս մէջ՝ և Երեւանայ զօրաց նուագաժողաց խումբը այլ և այլ և մերթ մեր Ազգային երգոց եղանակներ կը ներդաշնակէր և կը զուարճացնէր զբազմութիւնն:

Միաբանութեան սեղանատունը յոյժ գեղեցիկ զարդարեալ և պատրաստեալ էր: Ի ժամ ասիական Կէն (11) մի քանորդ պակաս սեղանի զանգակը ՚ի ճաշ հրաւիրեց համայն Միաբանութիւնը և մերազնեայ և օտար պաշտօնականները և յառաջաւոր անձինքը և այլն:

Սեղանատան արեւմտեան դրան առջև Հայրապետական բազմոցին տեղը՝ խիստ շքեղ պէսեալ էր. Գմբէթին շրջանակը և սիւնները վարագոյրներով, վարդենեօք և զանազան այլ ծաղկամբք և կանաչ ու գեղեցկաբոյր տերեւներով զարդարուած

էր: Ի ճակատին ընդ արեւելս՝ երկու սեանց միջոցաւ՝ զմբէթէն կախեալ՝ վարդենեօք և այլ և այլ ծաղկամբք և կանաչ տերեւներով և այլովք՝ հիւսուած պսակն ՚ի միջակին փառաւորութեամբ էր Վորին Ս. Օծութեան Վեհ. Սաթղիկոսի պատկերը:

Նուագաժողաց խումբը մերթ ընդ մերթ ընդհատմամբ՝ կը շարունակէր զանազան և ազգային երգոց եղանակներ հնչել:

Սեղանն աւարտուելու մերձեցած էր, Գեւր. Եղիազար Ս. Արք. Եպիսկոպոս՝ համառօտ բացի հետեւեալ պատշաճ և գեղեցիկ ատենաբանութիւնը խօսեցաւ:

"Պանխաղուշակ նախաձայնութեամբ ՚ի դէմն Մարդեղութեան Աստուածորդոյն Յիսուսի՝ ասէ Ամսլանձինն Յայրապ. "Հոգի Տեառն ՚ի վերայ իմ վասնորոյ և էօժ իսկ զիս" և այլն: Զայս ՚ի համառօտութիւն բերելով՝ հաւաստեալ տեսանմբ ՚ի ստուերական օրէնս հնոյ ուխտի, զի Մարգարէք և թագաւորք օժանէին իւրով, որով և Հոգին սուրբ իջանէր ՚ի վերայ նոցա, և զօրացուցանէր զնոսա լինիլ առաջնորդ անասլծաք ուղեորութեան Իսրայէլեան բանակին, այն ամենայն ըստ Առաքելոյն ստուեր էին հանդերձելոյն և ճշմարտին. վասն զի՝ Քրիստոս եկեալն Քահանայապետ ՚ի նախանշանակութենէ և հաճութեամբ Հօր և Հոգւոյն սրբոյ խոնարհեալ էր ՚ի հայրական ծոցոյ՝ կատարեաց առեցելովն ընդ Աստուածութեան զտնօրինական խորհուրդան սակս բարոյական կրթութեան և փրկագործութեան Ազգի մարդկան՝ դատապարտելոյն Աղամալ ՚ի մահ, և հուսկ ապա և մեզ եթող յաւերժական յիշատակ յաղթանակի իւրոյ հրաշափառ տօնս սուրբ Համբարձման: Ըստ այսմ օրինակի ճշմարտ պատկեր Քահանայապետին Յիսուսի՝ բարոյական Գլուխ և ծայրագոյն Պատրիարք Առաքելական եկեղեցւոյս Հայաստանայց՝ Տէր Գեորգ Դ. Սաթղիկոս ամենայն Հայոց՝ յառաջ քան զյաւիտեանս Ներորդականն խորհրդով սահմանեալ և նախանշանակեալ՝ կարգեցաւ ՚ի ժամանակի արժանաւոր Գահակալ Աթոռոյ

սրբոց Առաքելոցն Թաղէոսի և Բարդուղիմեայ, և մեծի Պարթևին սրբոյն Գրիգորի, Առաջնորդ և ընտրեալ Փեսայ անարատ Հարսին լուսոյ Վաթուղիկէ Էջմիածնի, որոյ և այսօր է մեծաշուք տօն տարեկից ճաշխարհիկ յիշատակի Օծմանն սրբալոյս Միւռնու և Հոգւով սրբով: Ուստի համամիտ հանդիսականք, թէպէտ ինձ ոչ անձահ էր կացրդական գովեստիւք՝ դուռտեղ զնուիրական զօրս զայս ՚ի բերկրութիւն հոգեպարար մտաց, խորհրդոց և սրտից ձերոց և իմ իսկ պիտուին. այլ սակայն որքան լուսաւոր իցէ արեգակն՝ դուն ինչ ընդ ամպով ծածկիլն՝ ստուերս բերէ երկրի. այսպէս և ինձ. վասնորոյ ՚ի զոյգն ինչ համառօտեղ փութամ զբանս, ձանաչելով զիմն չափաւորութիւն: և զէպք միջոցիս աններելի. բայց աղէ լուր ով դու քաջդ յիմաստս և ՚ի խնդիրս արդարութեան, զի թէ և աստանօր և զարդիս առիթն մեծահանդէս տօնախմբութեանս այս և խրախճանութեանց Ազգասէր հոգւար Տէրն բացակայ տեսանի ՚ի մէջ յաղագս ազգայինս օգտակարութեան, լուսաւորութեան Եկեղեցւոյս և մերայինս Գարոցաց յառաջադիմութեան, սակայն օրհնութեամբ, երեակայութեամբ, սիրոյ ազգամամբ և բարեբաստութեամբ է ՚ի միջն մերում բազմեալ ՚ի սուրբ սեղան՝ Աջովն Անեղին Աջ կարկառեալ իբր ՚ի մօտոյ՝ օրհնէ զմեզ զամենեւին և մխիթարէ ՚ի մխիթարութիւն մեծ. ուստի եղբարք՝ եռանդուն հոգւով բարեմաղթեցո՛ւք յԱստուծոյ վասն Օծեալ մեծի Քահանայապետին մերում Տ. Տ. Գեորգայ Դ. ի՛ տալ զխաղաղ կեանս երկարս, զառողջութիւն, զօրութիւն, կարողութիւն և ամենայն Աստուածահաճոյ և Ազգօգուտ նպատակացն և գործոց յաջողութիւն. ուրեմն և առ այս ևս հանգանակել զձայնս օրհնութեանց՝ առնելով զբաժակս սիրոյ ինձոյիցս ՚ի ձեռս մեր՝ գոչել ՚ի բարձունս՝ կեցցէ, կեցցէ, կեցցէ՝ Վեհափառ Տէրն մեր այժմ և յաւիտեան ՚ի պարձանս Ազգիս Արամեան:

Մինչ Ատենաբան Արբազանք Բաթակ ՚ի Յեմն վերջին խօսքերը կ'արտասանէր՝ բոլոր Միաբանութիւնս և սեղանակիցք յոտս բարձրացած բաժակք ՚ի ձեռինս՝ ընդ Ատեն-

նաբանին միահամուռ և կրկին և երեք կին սկսան դուռալ գոչել կեցցէ՛, կեցցէ՛, կեցցէ՛ Վեհափառ Տէր Թե. և արտաքուստ հրացաններու ձայնը, նուագարաններու ներդաշնակ եղանակները, և զանգակահարութեանց հնչմունքները զերկիր կը դղըրդէին, և այսպէս բաժակները քամելով նստեցան:

Յայտմ միջոցի սկսան Դառանգ. Ուսումնարանիս աշակերտք երգել: Ի վերջ ամենայնի՝ վասն համայն ուխտիս և սեղանակցաց, և մանաւանդ վասն հաստատութեան և Ազգօգուտ պայծառութեան և փառաւորութեան Մայր Աթոռոյս Ս. Էջմիածնի՝ կրկին ըստ առաջարկութեան Գեոր. Եղեազար Ս. Աբբ Եպիսկոպոսի կեցցէ՛ և ա՛յլ ձայնից երրորդամայր և գոռումներով բաժակներ դատարկուեցան: Եւ այսպէս վերջացաւ նոյն հանդէսը և արձակեցաւ սեղանը:

Յերեկոյին ևս լուսավառութիւն եղաւ:

Այս առթիւ յատուկ շնորհակալութեան արժանի է Գեոր. Գրիգոր Ս. Եպիսկոպոս Սաղինեանց, որ ամեն ջանք ՚ի գործ դրած յաղագս բարեփայտութեան հանդիսիս, յաջողած էր անպակաս կատարել զամենայն ինչ՝ խիստ գեղեցիկ և յարմար ըստ իւրումն կարգին և կարևորութեան:

Ի վերջոյ զայս ևս չ'մոռանամք ծանուցանել, որ ՚ի նոյն առումը՝ առաւուանց կանուխ՝ երկու հեռագրաթերեր ուղղուեցան յառնուն Արբազնադոյն Հայրապետին մերոյ և Վեհ. Կաթողիկոսի, որոց մին ՚ի զիմաց բոլոր միաբանութեանս, իսկ միւսն ՚ի զիմաց Տնտեսական Ժողովոյ շնորհաւորեցին Նորին Ս. Օծութեան Տարեգարձը և բա-

րեմաղթեցին: Որոց 'ի պատասխանի 'Նորին Ս. Օծութիւնն ևս բարեհաճեցաւ յայանել զիւր շնորհակալիս և շնորհել զսուրբ օրհնութիւնսն:

ՄԵԾԱՊԱՏԻԻ ՄԻՔԱՅԷԼ ԳԷՈՐԳԵԱՆ
ԹԱՄԱՄՇԱՆՑ

ԵՒ

Ն Ո Ւ Է Ր Ն Ե Ր

Ազնուական և Մեծապատիւ Միքայէլ Գեորգեան (Բամամշեանց՝ յարեշտութիւն նորածաղիկ որդւոց իւրոց և 'ի յիշատակ հանգուցեալ Բարեպաշտ Հօրն՝ նուիրեց ձուլածոյ և զեղեցիկս և վանդակներ ամենայն պարագայիւք վասն միջին և երկուց կողմանց դասուց Ս. Տաճարիս Լջմիածնի:

Բարեպաշտ նուիրատուին զեղեցիկ և բարենախանձ զգացմամբք ընծայած նուէրները հռչակելով 'ի լուր Ազգայնոց մերոց սիրելեաց՝ միջոցաւ ամազորոյս, միանգամայն կը փութամք հրապարակաւ մատուցանել մեր խորին շնորհակալեաց և երախտագիտութեանց հաւաստիքը և բարեմաղթել 'ի Տեառնէ, որպէս զի 'ի հաճոյս իւր ընկալեալ զուխտս 'Նորին՝ տացէ՛ Տէր շնորհօք իւրով և ողորմութեամբ՝ արեւշատութիւն որդւոց նորին, զարդանալ և փայլել յամենայն բարեմասնութիւնս հոգւոյ և մարմնոյ՝ յօգուտ և 'ի պարծանս Հայ Ազգիս և Ս. Եկեղեցւոյս ևս 'ի մխիթարութիւն սրտից ծնողացն: Լուսաւորեսցէ՛ Տէր և զհոգի հանգուցեալ Հօրն բարեպաշտի, և արժանացուցէ՛ վայելեց յաւիտեանական կենաց և փառաց:

"Նրանի՛ որ ունեցի յիշատակ 'ի Սիօն":
'Նմանապէս Տփլիսայ Ստեփաննայ Ս. Եստուածածին և Մողնոյ Ս. Գեորգ

Եկեղեցեաց արդեամբք՝ Եօթն կանգուն բարձրութեամբ և տասն լայնութեամբ մի զոյգ կերպասեայ և ծաղկաւոր վարագոյր՝ նուիրուած է վասն Ս. Ատեփաննոսի և Ս. Յովհաննու Մկրտչի խորանաց Ս. Տաճարիս Լջմիածնի՝ 'ի ձեռն Գեոր. Մակար Ս. Աբբ Եպիսկոպոսի:

Մայր Աթոռոյս հարազատ և անձնանուէր որդիքը մինչ կընթեռնուին այս տողերը, արդարեւ մեք անշուշտ եմք, զինորա ոգեւորուած և վառուած 'ի սէր Ս. Աթոռոյս և Ազգիս, և միանգամայն իբրեւ հարազատ սերունդ և զաւակներ Ազգաշէն և Եկեղեցաշէն երանելի նախնեաց մերոց՝ պիտի նախանձին և փութան այսպիսի՝ նուէրներ ընծայել Մայր Աթոռոյ մերում, թէ՛ վասն Ս. Տաճարիս, թէ՛ վասն նորահաւոյց Ուսումնարանիս և թէ՛ Տպարանիս: Եւ այսպէս 'ի հարկէ՛ ամենայն ազգային անհատ ըստ իւրումն կարողութեան և ձեռնհասութեան կատարելով իւրեանց պարտաւորութիւնքը ըստ ամենայնի օգնելով և առատօրէն նպաստելով Մայր Աթոռոյս, առաւել ևս կը խրախուսէ և կ'ողորմէ նորին անձնանուէր և ազգասէր Գլուխը և զմեզ զմիաբանութիւնս:

ՅՈՒՅԱԿ ՆՈՒՐԱՏՈՒՅ Ի ՆՊԱՍՏ ՀԻՆՈՒ
ԹԵԱՆՅ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅՍ.

(Շարունակութիւն)

Յ Ե Ր Ե Ի Ա Ն Ե Ի Ի Վ Ի Ճ Ա Կ Ս Ն:

	Ուրիկ
Ղահրաման Մելք - Աղամալեանց	50
Արսէն Սուլթան Գեղամեանց	40
Վարդան Խուրաբաշխեանց	40

Գէորգ Յովհաննէսեանց	40
Յակորբան Գէորգեան	25
Ղևոնդ Ղազարեան	25
Մկրտիչ Մահտեսի Արիկեանց	20
Կարապետ Յովսեփեանց	20
Գէորգ Յովակիմեանց	20
Աղամալ — Մելք Աղամալեանց	15
Եփրեմ Տիգրան — Խանեանց	15
Զօհրապ Լօրղանեանց	15
Համարարձում Թադէոսեան	15
Գէորգ Պապիկեանց	15
Յակոբ Մուշեղեանց	10
Հայրապետ Յովհաննէսեան	10
Ղարաբաղցի բարեսէր ոմն	10
Անտօն Ջալալեանց	10
Յարութիւն տէր Յովակիմեանց	10
Գասպար Մահտեսի Արրահամեանց	10
Համարարձում տէր Թադէոսեան	10
Աւետիս տէր Մկրտչեանց	10
Արրահամ Գրիգորեանց	10
Յարութիւն Ամիրեանց	10
Յակոբ Մհերեանց	10
Եղիայ Կախոյեան	10
Մահտեսի Աղեքսանդր Ստեփանեան	10
Մկրտիչ Սողոմոնեան	10
Մկրտիչ Մարտիրոսեան	10
Գէորգ Կարապետեան	10
Գրիգոր Սայադեան	10
Արքար Գիւլամիրեանց	10
Յարութիւն Պօղոսեան	10
Մարգար Զահնազարեանց	10
Գէորգ Աղիղեան	8
Մահտեսի Սարգիս և Արգար Դատեանց	5
Մովսէս Ճաճիկեանց	5
Յովակիմ Ջաքարեան	5
Թովմաս Լարիպեան	5
Գալրիկէ և Միքայէլ Սմբատեանց	3
Գալուստ Յովհաննէսեանց	15
Յովսէփ Բահանայ Մէլիքեանց	3
Սիմէն Աարժապետ Փիլիպպոսեանց	3
Սմբատ և Լևոն Սմբատեանց	2
Հասարակութիւն Նորք մասին Երևանայ	35
Պօղոս Աւագ Բահանայ (անդ)	2

Մահտեսի Յովհաննէս Եղիայեան (անդ)	2
Յովակիմ Մնացականեան (անդ)	3
Ի Երանոսի Գաւառացի	
Հասարակութիւն Նորաշէն գեղջ	100
Հասարակութիւն Խանկար գեղջ	100
Հասարակութիւն Աարմաղեար Գեղջ	50
Հասարակութիւն Ալաքլու գեղջ	50
Հասարակութիւն Տաշարի գեղջ	15
Հասարակութիւն Քեշտաղ գեղջ	15
Հասարակութիւն Փաշին գեղջ	5
Ի Մարտի Գաւառացի	
Հասարակութիւն Զինջիրլու գեղջ	40
Հասարակութիւն Զանախի գեղջ	30
Հասարակութիւն Բիրաշու գեղջ	15
Հասարակութիւն Ղարախաչ գեղջ	10
Հասարակութիւն Քեշիշլիքեան գեղջ	10
Հասարակութիւն Ղաշաղ գեղջ	10
Ի Գաւառի Գաւառացի	
Հասարակութիւն Դաւաշու գեղջ	100
Հասարակութիւն Ռեհանլու գեղջ	5
Հասարակութիւն Դարդալու գեղջ	30
Հասարակութիւն Իւվալ գեղջ	70
Հասարակութիւն Վերին Ղամարլու գեղջ	30
Հասարակութիւն Ներքին Ղամարլու գեղջ	30
Հասարակութիւն Աղահամլու գեղջ	15
Հասարակութիւն Աղբաշ գեղջ	50
Հասարակութիւն Աղբաղլու գեղջ	15
Հասարակութիւն Բղովանդ գեղջ	5
Հասարակութիւն Զօհրապլու գեղջ	15
Հասարակութիւն Մեհրապլու գեղջ	5
Հասարակութիւն Դուին գեղջ	25
Հասարակութիւն Արտաշատ գեղջ	50
Հասարակութիւն Քրդի — Տիկին գեղջ	10
Հասարակութիւն Մեհրաբ Քրդի — Տիկին գեղջ	5
Հասարակութիւն Թափաթաշ գեղջ	5
Հասարակութիւն Այաշու և Ղուլամալի	
Գիւլճորայից	40
Հասարակութիւն Դօղլու գեղջ	25
Արրահամ Յօհաննէսեան (անդ)	3
Բուդաղ Զահնեան (անդ)	5
Հասարակութիւն Բեղջլաղլու գեղջ	50
Հասարակութիւն Գեօտակլու գեղջ	25

Հասարակութիւն Նաւրդու գեղջ	40
Հասարակութիւն Գալիլայ գեղջ	20
Հասարակութիւն Չիկիտալու գեղջ	50
Հասարակութիւն Ուղուրեղու գեղջ	15
Հասարակութիւն Թամամիւ և Ղարահամ- ղալու գիւղորէից	25
Հասարակութիւն Բաշնալու գեղջ	20
Հասարակութիւն Թօխանշալու գեղջ	15
Հասարակութիւն վերին Ղշլասար գեղջ	5
Հասարակութիւն Իմանշալու գեղջ	50
Հասարակութիւն Գառնի գեղջ	30

(Հարունակիլի):

ԳԼԲՁԵԱԼ ԵՐԵՔ ՀԱՏ ՄԵՐ ԽԱՉԵՐ

Արդէն յայտնի է մեր սիրելի Աղգայ-
նոց՝ Մայր Աթոռոյս նուիրեալ երեք հատ
ոսկեզօծ մեծ խաչեր (որ արդէն կանգնուած
են ի դադարած նորաշէն երկից պահարանաց
պմբէթից), և որոց շնութեանց ի ձեռն
Արժ. Մովսէս Աւագ Քահանայի Սայաթ-
նեանց նպաստողաց անուանքը հանդերձ
շնորհակալութեամբ հրատարակուած է ի
Ղեկեմեմբերի յԷ - րդ թիւ անցելոյ Բ. րդ
ըջանի Վարդապետականորոյս՝ յերես 193,
յորում ինչպէս յաւելցուցած էաք երկից
խաչից շնութեանց ծախուց՝ վէյ հարեւոյ
էրէս - րուրի գումարէն հարեւոյ էրէս -
մանէթ պարտք մնալը, անշուշտ լինե-
լով՝ զի ջանիւք նոյն Աւագ Քահանայի
ի Տփլիս բարեպաշտ Աղգայինք ոմանք
կը բաղձան նուիրել զայնս, որոց զանուանս
ևս խոստացած էաք հրատարակել, նոյն-
պէս յաւելուց յայտնի՝ նոյն Աւագ Քա-
հանայի նուիրանօք յարդի մեղապան ան-
ձանց յԱղգայնոց մերոց՝ հաւրիւր երեք
րուրի հաւաքելով՝ հատուցած է նոյն
պարտքը, և նուիրատուաց անուանքը:

փութացած է հաղորդել մեզ, որոց մեր
շնորհակալքը կը նուիրեմք հրատարակաւ:
Ահաւասիկ նուիրատուաց անուանքը և
նոցին նուէրք:

ԲԱՐԵԼԻ:

Մեծ. Աղալոյ Ղօնեանց	10
„ Աղէքսանդր Թահիրեանց	10
„ Իժիշկ Դանիէլ Լիսիցեանց	10
„ Խրիստափոր Մկրտչեանց	10
Տ. Մկրտչեանց	10
„ Հէջուպ Հէջուպեանց	10
„ Յարութիւն Համսարեանց	15
„ Յարութիւն Քէղիսուդեանց	5
„ Յովհաննէս Գարբիէլեան	10
„ Յովհաննէս Գայթմազեանց	8
„ Նիկողոս Սպիրիտոնեան	5
„ Սպիրիտոն Գօրղանեանց	10

ԲԱՐԵԼԻ. Խ. Քահանայ Օարիթեանց:

Վ. Ե. Կաթողիկոսն ամենայն Հայոց՝
Նոր - Նախիջևանայ մէջ Մայր Աթոռոյս
զանձապետութեան պաշտօն վարող Բա-
րեկրօն Խաչատուր Քահանայ Օարիթ-
եանցին՝ յաղագս հաւատարիմ և անձնա-
նուէր ծառայութեանցն ի նոյն պաշտօն,
բարեհաճեցաւ Վագ Քահանային
շնորհել:

ՈՒՍՏԱՆՈՐՔ

Ամսոյս 16-ին՝ Նոր Նախիջևանէն և
ըջակայներէն 50-էն աւելի ուխտաւորներ
եկան ի Մայր Աթոռ: Եւ իւրեանց
ջերմեռանդն երկրպագութիւնք մատու-
ցանելով Ս. Տաճարիս Լըմիաճնի և կատա-
րելով ուխտերը, ի 18-ն ամսոյս մեջնե-

ցան աստի երթալ յուխտ և յերկրպագութիւն Վանուցն Գլակայ Ս. Կարապետի 'ի Տարօն:

Ինչպէս նոյն հարազատ որդիք Մայր Աթոռոյս ջերմեռանդութեամբ և լի փափաքանօք դիմած էին յուխտ և յերկրպագութիւն Ս. Տաճարիս, նոյնպէս միաբանութիւնս ջանաց զարժանին մեծարանս և զընդունելութիւնս մատուցանել նոցին և մխիթարել զնոսա, որք հոգեւոր սիրով և ջերմեռանդութեամբ բորբոքեալ՝ այնքան հեռաւոր տեղերէ փութացած էին դալ յայցելութիւն՝ յուխտ և յերկրպագութիւն հինօրեայ և ազգիս պարծանք Ս. Տեղւոյս:

Իմաստաւորութեան Արարար Ամաստեայ

Արդէն քաջ յայտնի է մեր ազգակիցներին այս տարուայ հացի պակասութեան ամենայն հանգամանքները, որոնք Աղէքսանդրապօլսը չեն վերաբերուի. որովհետեւ կարող եմ ասել, Աղէքսանդրապօլս հազիւ է տեսած 40 տարուայ շրջանում երկու կամ երեք թանգութիւններ. առաջինները՝ կարելի է ասել մորիսի, պատերազմի, կամ որ և իցէ պատահմունքներից է պատահած. իսկ այժմեան թանգութիւնը ոչինչից չէ, եթէ ոչ մերաքաղաքացի արծաթասէր մի քանի անհատներից, որովհետեւ առատ ժամանակը դիզեցին շտեմարաններում. համարեա իւրաքանչիւրին մէջ հազար, երկու հազար, և մինչև անգամ հինգ հազար սոմար(*) ցորեան, և այսպիսի թանգութեան գլխաւոր պատճառն եղան, որոնք դեռ ևս սպասում են մինչև ցայսօր մի այլ ևս թանգութեան, որ Գլակայ մինչև 1 թուրքի 20 կոպէկի է ծախւում. 'ի հարկէ՝ մեր քաղաքի զրութեան ծանօթները կ'հասկանան այդ թանգութեան ցաւալի զրութիւնը, որովհետեւ մեր քաղաքը համարեա միշտ ալիւրի փութը երեսուն կամ քառասուն կոպէկի, կամ

միւսգոր էլ աւելի է գնած, և այդ էժանութեան համար է, որ ապրում է Աղէքսանդրապօլս. ասկա թէ ոչ մի վաճառաւոր քաղաք չէ:

Մեր համաքաղաքացի Յարգոյ Յովհաննէս Կոթանեանցը և Պետրոս Զիթողեանցը տեսնելով հասարակութեան այդ ցաւալի զրութիւնը, մօտեւորումը ցրուեցին ալիւր իւրաքանչիւր անձեռնահասներին. Առաջինն՝ 50 Բէշ+ ալիւր, տալով ալիւրի հետ ամեն մի փթի համար 10 կոպէկ, փայտի փող, և երկու մոմ. և Երկրորդը 75 Բէշ+ ալիւր. բայց ինչպէս կ'լսենք հաւատարիմ աղբիւրներից՝ կրկին Զիթողեանցը մտադիր է բաժանելու 20 սոմար ցորեան. դեռ ևս չեն ամաչում և չեն նախանձում այն հարուստները, որոնց ամբարներում դիզուած կայ վերոյիշեալ զումար ցորեանները. և Ռոցա այդ աղքատասիրութեան կերպը այս յառաջին անգամն է, որ տեսնում է մեր քաղաքը, և ճշմարիտը խոստովանելու է, որ մեծ օգնութիւն արած են հասարակութեանը այսպիսի նեղ ժամանակում. Ռոցա այդ նախաշաւիղ առաքինութեանը անտարակոյս հետեւելով և մի քանի ողորմած իշխաններ, նորա ևս առնելու են որ և իցէ մի բարեհարութիւն մեր խեղճ հասարակութեանը. ահա հրապարակաւ յայտնում ենք հասարակութեան և իմ կողմից, մեր սրտերի անշափ զոհութիւնը, աղօթելով նոցա կենաց երկարատեւութեան համար:

Կարապետ Սարգիսեանց

Ի 20 Ապրիլի 1870 ամի
ՄԱՂԷԿԱՆԱՊՐԱՊՈՒՄ:

ԲԻԻԶԱՆԳԵԱՆ ՍՈՒՐԶԱՆԳԱԿԻ:

Յայտնի է թէ՛ Արմաշի եկեղեցին ի հիմանց նորոգութեան կարօտ ըլլալով, բաւական ժամանակէ հետէ վար առնուած և նորոգութիւնը ըստ հրաւրած, սակայն դժբաղդաբար վանքին աղքատութեան և զրամական հանգանակութեանց նուազութեան պատճառաւ դադրած է շինութեան գործը:

Պատուարժան Միսրանութիւնը՝ որ վերջին օրերս բոլորովին ամփոփ վիճակի մէջ կգտնուի ԳԼ-

(*) Ամէն մի սոմարը 20 Ռուսական փութէ:

լուին ունենալով իւր Սրբազան վանահայրն, մեծ հող կրտանի առ կարեւոր ձեռնարկութիւնը ի պուխ տանելու համար:

Միաբաններէն արժանապատիւ Ստեփան վարդապետը քանի մ'օրէ հետէ մայրաքաղաքս կգլտնոյի: Հանգանակութեան համար Աղեկսանդիա և Գահիրէ պիտի երթայ, Ս. Պատրիարք Հօր հոն դախաւ և նշանաւոր անձանց յանձնարարական գրելով բեռնաւորեալ: Քաջոյցս եւն որ բեռնաւորեալ կվերագառնայ մեր եղիպտանակ պատուական աղագանց առատաձեռութեան շնորհիւ:

Արմաշի փոքրիկ բաց արդիւնաւոր Միաբանութիւնը արժանի է ամեն ձեռնտութեան: Անոր ներկայ սահաւապէտ և մեշուաշան ու կիրթ վիճակը աներկմիտ կընէ դմեղ թէ՛ ոչ միայն եկեղեցին կրնայ շինել, այլ և շատ ազգօգուտ գործեր գործել՝ եթէ ձեռնտութիւն գտնէ:

Արմաշի վանաց Յոյս Ամաթիւրթը իւր բովանդակած նիւթոց պատուականութեամբը արդարեւ ջինջ հայելի մ'է վանաց և միաբանական Ուխտին ազգօգուտ ընթացիցը: Բարեբաստ կըլլար Ազգը, եթէ աղապին հարուստ վանօրէից վիճակը Արմաշի վանքինէն քառապատիկ նուազ բարւոյ ըլլար:

Ուրեմն ինչպէս կրնամք շնորհակալ չօլլալ Արմաշի արդիւնաւոր Ուխտին և ինչպէս ձեռնահաս ազգայնոց համակրութիւն ու օժանդակութիւնը չըհրաւիրել անոր ձեռնարկութեանց համար: Անտարակոյս աւելի օգտակար պիտի ըլլայ Ազգին, եթէ եկեղեցւոյն շինութեան ծանր զբաղմունքէն ազատի ի շնորհս բարեսէր և առատաձեռն աղագանց:

Երջանիկ ու յաջող վերագործ կմաղթեմք Արժ. Ստեփան վարդապետին համար:

Փունջ Թիւ 55:

Հետեւեալը որ Աղեկսանդիայէն դրուած է և 2 միլիոնոյ զեկո 50 ամսանուով 1869 ի Սրբապօր տարին մէջ հրատարակեալ, արժան կը համարուի: Եւ իր լոյս տալիս կողմանց Աղագանց:

Ամսոյ 24ին մեր Գերա. Ս. Առաջնորդ հայրը յատկապէս Գահիրէն իջաւ աստ Աղէքսանդրիա, որպէս զն. 24ին՝ որ սրբոց առաքելոցն՝ Պետրոսի և

Պօղոսի սոնախնութիւնն էր, բարեխաւատակ մեծանուն Եուսուֆեան Պօղոս—Պէթին փառաւոր յիշատակի տարեդարձը հանդիսաւոր կերպիւ կատարէ: Նորին Սրբազնութեան զալէն երկու օր ետքը՝ Աղէքսանդրիոյ Յունաց ամենա. Նիքանօր Պատրիարքը վախճանած ըլլալով, նոյն ազգին կողմանէ գերա. Մեսրոպ արքեպիսկոպոսը հրաւիրուեցաւ ներկայ գտնուիլ վախճանելոյն յուղարկաւորութեան հանդիսին և անոր հանգստեան պաշտամանց և աղօթից մասնակցիլ: Մեր Ս. Առաջնորդը քրիստոնէական եղբայրսիրութեամբ ընդունեցաւ այս հրաւերը և Յունաց եկեղեցին հասնելուն, Յունաց Ս. եպիսկոպոսները գերա. Մեսրոպ սրբազանին թեմերը մտան և լազում յարգանք տարին նստեցուցին վնա վախճանեալ Պատրիարքին աթոռը, որուն մարմինը տակաւին ներկայ էր եկեղեցւոյն մէջ. ուր՝ ըստ խնդրոյ Յոյն եպիսկոպոսաց, մեր Ս. Առաջնորդը՝ իւր ընկերակից քահանային հետ ըստ Հայկական սովորութեան խիստ վայելուչ կերպիւ հանգստեան համառօտ հանդէս մի կատարեց և սուրբ Աւետարանը կարդաց: Այս պարագայիս մէջ Յունաց կողմանէ ցոյց տրուած մարդասիրական յարգանքը ոչ սակաւ նշանակութեան արժանի է. քանզի հոգեւոր արարողութեանց և հանդիսին նախադասութիւնը մեր սրբազան առաջնորդին մատուցանելով, թափօրին ժամանակ լազմութիւ Յոյն քահանայք և վարդապետք, նմանապէս երկու Յոյն եպիսկոպոսունք մեր Առաջնորդին առջեւ կերթային. որուն մեծագոյն պատիւ ընելու համար իրենք գաւաղան պնդամ չբռնելով, Մեսրոպ սրբազանին առին դայն, եւ այսպիսի եկեղեցական փառաւորութեամբ յուղարկաւորութեան հանդէսը մինչև Գահիրէի երկաթուղոյն կայարանը հասնելով, երանելոյն մարմինը շոգեխաղը դրուեցաւ և փոխաբեցաւ ի Գահիրէ: Իսկ մեր սրբազան Առաջնորդը ետ դարձաւ ուղեկցութեամբ Յունաց կողմին:

Յայտնի է թէ Եզիպտոսի մէջ Յոյները լազմութիւ և ըստ մեծի մասին հարուստ վաճառականք և սեղանաւորք են: Ասոնք շատ գոհ ըլլալով մեր սրբազանին այս պարագայիս մէջ ցուցուցած քրիստոնէաւայել եղբայրասիրական ընթացքէն, յատկապէս աջակցութեան եկան և իրենց անկեղծ շնոր-

Հակալուծիւնը մատուցին անոր: Բաց յայտնանէ Դեկտեմբերի 23ին կիրակի օրը Յունաց Փոխ-Առաջնորդ գերա. Նպիսկոպոսը՝ օրթոտոքս ժողովորդեան և իւր մասնաւոր շնորհակալութիւնը մատուցանելու համար մեր եկեղեցին նկաւ ուղեկցութեանը իւր կղերին, մինչդեռ ժամերգութիւնը կը շարունակուէր. ուստի պատարագը լմննալէն ետեւ փախճանեալ Պատրիարքին հոգւոյ հանգստեանը համար պաշտօն մի կատարուեցաւ, և յետ այնորիկ յառաջնորդարան ելան. ուր սովորական մեծարանքը ըլլալէ և փոխադարձ շնորհակալութիւններ մատուցուելէ ետեւ, Յունաց գերա. Փոխ-առաջնորդը մեկնեցաւ: Եղին օրը ղկնի կէսաւուր, մեր սրբազան Առաջնորդը՝ փոխադարձ այցելութիւն մատուցանելու և մխիթարական տեսակցութիւն մի անելու համար Յունաց առաջնորդարանը դնաց, ուր արտաքոյ կարդի փառաւորութեամբ և մեծ պատուով ընդունուեցաւ:

Քաղաքիս Յոյն լրագիրը գովեստներ և շնորհակալութիւններ կը հրատարակեն Հայ հասարակութեան այս եղբայրասէլ ընթացքին վճայօք: Գոր Յունաց գերա. Փոխ-առաջնորդը պիտի ծանուցանէ, կրտսէ, մեր ամենա. Խրիմեան սրբազան Պատրիարքին ՚ի Վ. Պօլիս:

Ուրախ եմք տեսնելով՝ որ Եղիպտոսայք իրենց հոգեւոր առաջնորդին ընտրութեանը մէջ չեն սլալած. վասնզի մեր գերա. Մեսրոպ սրբազանը ինչպէս այս պարագայիս մէջ, նմանապէս ուրիշ ամեն պարագայից մէջ՝ ազդին պատիւը աւելցնելու միջոցները լաւ կը ճանաչէ և զանոնք ՚ի գործ գնելու բնական յաջողակութիւն մի ունի. յաջողակութիւն՝ որ տեսնուեցաւ նաեւ Իսմայիլիայի մէջ, ուր պատիւ ունեցաւ Աւստրիոյ կայսեր և Գաղղիոյ կայսրուհւոյն ներկայանալու:

Ինչպէս մեր նամակին սկիզբը ծանուցած եմք, սրբոց առաքելոցն Պետրոսի և Պօղոսի տօնախմբութեան օրը գերա. Մեսրոպ սրբազանը մեծանուն Պօղոս-Աէլին հոգւոյ հանգստեանը համար հանդիսաւոր պատարագ մատուցց և մեծաշուք պաշտօն կատարուեցաւ ՚ի ներկայութեան բազմաթիւ ժողովորդեան: Նկեղեցական հանդիսին ըմբնալէ ետեւ, Ասեմափայլ Նուպար փաշան՝ Ն. Սրբազնութեան

այցելութիւն մի տալով, մեկնեցաւ Գահիրէ վերադառնալու:

Արշալոյս Արարատեան Թիւ 373

—Մշոյ դաշտին Հայ բնակիչներն հարստահարող քիւրտերէն 30ի չափ աւաղակներ երկուշաբթի առ առտ մայրաքաղաքս բերուելով Բ. Գուռն և անտի բազմաթիւ զինւորներով ուղղակի Աստի-Կանութեան դուռը տարուեցան:

Տեսնելք լմէ այս վայրենի կուղակներուն ինչ պատիժ պիտի տնօրինուի:

Ծիածան Թիւ 111

—Պարինէն գրուած նամակներէ կիմանալք լմէ՝ յիշեալ քաղաքին նշանաւոր աղգայիներէն Աղաբեան Սողոմոն էֆէնտին իւր մահկանացու կենաց ընթացքը կնքելով, փառաւոր կերպով կատարուէր է յուղարկաւորութեան հանդէսը:

Հանգուցեալն իւր կենդանութեանը 50000 զըշ կտակ ըրած է եղեր՝ քաղաքին Չայդարայ բսուած թաղին մէջ երկու սեփի տղոց համար դպրոցներ հաստատելու նպատակաւ, որուն գործադրութիւնը ժառանգորդացը կողմանէ մօտեւրա պիտի ըլլայ եղեր:

Աղաբեան էֆէնտի այսպէս աղգային անմահ բարեարաց կարգը կանցնի: Սուտամբ այս լուրը լմէ և քիչ մը ուշ՝ հռչակելու համար իւր անունը և ձեռնհաս. բաց ալրային յառաջադիմութեան վրայ անտարբեր աղգայնոց ալ նոր օրինակ մ'ընծայելու փափաքանօք: Իւր ազգը սիրող ճշմարիտ հայն պարտաւոր է իւր կարողութեան չափ այս պիտի գործերով օգնել աղղին:

Փունջ Թիւ 324

—Ասեմ. Նուպար փաշա, որուն ուրաւթ օրը մայրաքաղաքս հասնիլը ծանուցուած է, երէկ այցելութիւն ըրեր է Խասդիւղի Շահնազար—Նուպար զիշերթիկ վարժարանին: Այս հաստատութեան վրայ Նորին վսեմութեան ունեցած սէրը ու ինամբը արդեամբ տեսնուած ըլլալով՝ քաջայայտ եմք որ այս այցելութեան առթիւ նոր շնորհներ ալ ըրած է վարժարանին:

Փունջ Թիւ 326

Հաստատելու համար զանազան փոփոխություններ և փոփոխություններ:

Գեր. Հաստուն, կրտսեր Սեփար Հաղորդելով, Հայոց եկեղեցւոյ արարողութիւնը փոխած է:

Այս պէս Սեփարն է որ կրօնադիտութիւնը մեկերնուս չի տար:

Աւստի Հաստունի մատուցած Ս. Պատարագին ձևը նկարագրենք, որպէս զի սովորներ թէ մեր կրօնագետ Սեփարն ասանկ բան մը պիտի կրնայ Հայաստանեաց եկեղեցւոյ մէջ գտնել:

Գեր. Հաստուն Ս. Պատարագ մատուցած օրը եկեղեցւոյ մէջ կը զգեստաւորի, որ, պէտք էր պահաւանը համ խուցը զգեստաւորէր:

Յետոյ, զգեստաւորած ատեն խորհարար խորհրդէն կերպէն ձայնաւոր պատարագի եղանակաւ. մինչ Աւետի. Աւետի. Եւ մինչ Սուրբ Սուրբ թիւ. Սուրբ Սուրբ էն մինչ Աւետի. Եւ մինչ Սուրբ թիւ. Սուրբ էն մինչ Սուրբ Սուրբ ձայնաւոր. Սուրբ Սուրբ էն մինչ է Բարեւոյն թիւ. Եւ է Բարեւոյն էն մինչ Ս. պատարագին վերջը ձայնաւոր՝ ասոր կրան եւ զեր նիս կէս պարտաւոր որ եթէ Լուսաւորիչ գերեզմանէն ելնելով այդ պատարագին ներկայ գտնուէր՝ առաջին զարմացողը ինք պիտի ըլլար:

Օրագիր Թիւ 441

ԿԱԹՈՒԼԻԿ ԵԶԳԱՅՆՈՅ ԽՆԴԻՐԸ

— Հակահաստունեան Վաթիկի ազգայինը իրենց դասն յաջողութեամբ յառաջ կը տանին ազգային կամ աշխարհական նկատմամբ:

Բ. Դուռն անոնց ազգային իրաւունքը ճանչնալով՝ հրաման ընդհանր ազգային ժողով մ' ընտրել և քանչէրէրիս մ' ունենալ յառուկ կնքով մը՝ Արեւելեան հայ կաթողիկ հասարակութիւն անուամբ: Իսկ կրօնական խնդիրն կարգադրութիւնը Հռոմի հետ բանակցութեան թողուց:

Ասոր վրայ Արեւելեան կաթողիկ ազգայինը կիրակի օրը Ս. Յովնան ոսկերիքին եկեղեցին ընդհանուր ժողով գումարելով, 600 էն աւելի անձինք դադարի քուէարկութեամբ քաղաքական ժողով մ' ընտրեցին 14 անդամէ բաղկացեալ:

Ահաւասիկ ընտրուած անձինք քուէից կարգաւ:

- Վսեմ. Տիրան պէյ (նախագահ).
- " Յակոբ էֆէնտի Կեօզեան
- " Միհրան պէյ Տիւղեան
- " Յովհաննէս էֆէնտի Սազրը.
- Մեծ. Միքայէլ " Բօրթուգլեան
- " Յակոբ " Տալութեան
- " Յովհաննէս " Կիւրեղեան
- " Պետան պէյ
- " Յովհաննէս էֆէնտի Էնտաղ.
- " Յովհաննէս " Չամիչեան
- " Յովհաննէս " Բօզաթեան
- " Գրիգոր " Խուրտաճեան
- " Սերովբէ " Աշնաւորեան:

Մասիս Թիւ 936

— Ար լսենք թէ երէկ առաւօտ Գեր. Հաստունեան Հռոմիցն ի մայրաքաղաքս առ բարձր. Մեծ եւ պարբոսն հեռագիր մ' ուղղեր է. որով կ'ըսէ թէ Վաթիկի հայոց ներկայ խոփութիւնը կրօնական խնդրոց նկատմամբ է և ոչ քաղաքական, և թէ պատշաճ չէ որ Օսմանեան կառավարութիւնը զանոնք մէկմէկէ բաժանէ կամ բաժանեալ ընդունի. այս խնդրոյն լուծումը կամ Վաթիկի հայերն իրարմէ բաժանելու կամ բաժանումնին ընդունելու իրաւասութիւնը մի միայն Հռոմիցի Պապէն կախեալ է. վասն զի խնդիրը կրօնական է:

Բարձր. Մեծեպարբոսն այս հեռագիրն ընդունելով, անմիջապէս մէկ երկու երեւելի նախարարաց հաղորդէր է. որոցմէ վսեմ. Փազը Մուսթաֆա փաշայն յետին ծայր զայրացեր է Հաստունեանի այս աստիճան լայրիշ յանդգնութեանը դէմ:

Ծիածան Թիւ 418

— Արեւելեան հռոմէական ազգայնոց թիւն օր յօրէ կաւելնայ, դաւառայնոց մէջ ալ տարածուելով: Տրապիզոնէն Սամունէն, և Պաֆրայէն արդէն զրեր եկեր են Արեւելեաց ժողովին, որով կըողորեն Հաստունեանի դէմ և իրենց հնաւանդ ծէսերն ու արարողութիւններն անաղարտ ու անկորուստ պահելու փափագ կը յայտնեն:

Ըսուի թէ՛ Բարձր. մեծ եպարբոսին կողմանէ Հաստունեանց զլիաւորներէն Մարտիան Պօղոս պէյը կանչուելով՝ ծանուցուեր է իրեն թէ, կառավարութիւնը Հակահաստունեանները կընդունի իւրեւ հաւատարիմ հռոմէական ժողովուրդ, և թէ պէտք է որ Հաստունեանք միջնորդ ձգելով միանան անոնց հետ:

Փունջ Թիւ 334

— Ժամանակէ մ'ի վեր Հռոմ գտանուող Հայ Վաթիկի եպիսկոպոսներէն երկուքին բանտարկուած ըլլալուն լուրն առնելով, կայսերական բարեխնամ կառավարութիւնն անմիջապէս մէջ մը տաւ և ալատեց զանոնք. հետեւեալ քիչ օրէն մայրաքաղաքս կ'ապաւուին:

Ծիածան Թիւ 420

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Վ. Կարապետ յօրագրութեանց Սիւնդի:

Ապրիլ. 23. — Հրամանաւ Վեհ. Վաթիկիկոսի ամենայն Հայոց՝ Տպար. Ժողովոյ անդամ և դանձապետ Արժ. Եսայի վարդապետ՝ կրկին կարգեցաւ ի պաշտօն դանձապետութեան Մայր Աթոռոյս ի տեղի Արժ. Գրիգոր վարդապետի Տէր Ստեփաննոսեանց. որ ևս նշանակեցաւ ի պաշտօն Յաջորդութեան և Նախանդամութեան Հ. Կառավարութեան վիճակին Գանձակայ: